

ELS SEFARDITES, HISTÒRIA D'UN ÈXODE

TREBALL FI DE GRAU

JOSEP RIZO BLASCO

JUNY DEL 2014

TUTOR: JOAN-LLUÍS PALOS

UNIVERSITAT DE BARCELONA: GRAU EN HISTÒRIA

GUIÓ

0-. Justificació del treball	2
1-. Introducció	3
2-. Decret llei que atorga la nacionalitat espanyola als sefardites	6
Les relacions legals entre espanya i els sefardites en el segle XX	7
Avantprojecte de llei del 2014	13
3-. Antecedents històrics	15
Introducció al tema	
Violències al segle XIV	16
La situació dels jueus al segle XV	17
Reis Catòlics	20
L'expulsió	24
Causes del Decret d'expulsió	25
5-. Conseqüències del decret d'expulsió	29
Conseqüències a la corona dels reis Catòlics	29
Diàspora Sefardita	34
· Europa Occidental	35
· Imperi Otomà	42
· Nord d'Àfrica	46
7-. Conclusions	49
6-. Annex documental	51
Document 1: Edicte de Granada 30 de maig de 1492	51
Document 2: Edicte de Guadalupe 25 de juny de 1492	55
Document 3: Llei del Directori Militar 1924	58
Document 4: Reial Decret 1924	60
Document 5: Decret Llei de 1948	61
Document 6: Fragment Constitució del 1978	62
Document 7: Avantprojecte de Llei de febrer del 2014	63
Document 8: Nota de premsa avantprojecte de Llei del 2014	70

Bibliografia

Justificació del treball

Les pàgines que troben a continuació responen al desig de saber qui son els Sefardites. El 7 de febrer d'aquest any, el ministeri de Justícia va anunciar la modificació del Codi Civil, obria un termini de dos anys per presentar la documentació necessària per a que tots aquells sefardites que justifiquin la vinculació amb Espanya puguin obtenir la nacionalitat. Aquesta notícia la va donar Alberto Ruíz Gallardón al febrer, parlava de l'expulsió dels jueus com d'error històric. En aquest treball he volgut esbrinar tres qüestions que he cregut fonamentals: quin és aquest error històric comés per els Reis Catòlics l'any 1492? Què ha fet l'Estat Espanyol per donar resposta a aquests fets? Quines han estat les reaccions de la comunitat sefardita? A través d'aquestes pàgines podreu esbrinar, igual que he fet jo, la història dels jueus expulsats.

Gràcies a les aportacions del professor Joan-Lluís Palos, poc a poc el treball va anar agafant forma, delimitàvem el contingut i li donàvem una estructura. La idea aquí plantejada consisteix en començar des de l'actualitat i, en el capítol II, realitzar un salt cap al segle XIV. Amb el treball intento donar una visió històrica a un problema actual, la intenció és fer una història del èxode sefardita, a partir de 1492 fins l'actual avantprojecte de llei. Tot i així, he vist la necessitat de començar a finals del segle XIV, el conflicte entre hebreus i cristians a la Península és ja molt evident, és aleshores quan comencem a trobar les causes més evidents de l'edicte d'expulsió emès per els Reis Catòlics.

Introducció

Els sefardites, història d'un èxode és un treball de llarga durada històrica, el conformen tres blocs ben diferenciats. El primer consisteix en una compilació de les relacions entre Espanya i les comunitats sefardites, sobretot a nivell institucional i jurídic. La segona part inclou un context històric dels Regnes de Castella i els de la Corona d'Aragó durant els segles XIV i XV. L'última part del treball té com a subjecte d'investigació el poble sefardita i la diàspora que va patir a partir de 1492.

Per realitzar el treball he utilitzat fonts escrites, la bibliografia està integrada per llibres, articles publicats, pàgines web i documents d'època. Durant el redactat anireu trobant diferents comentaris sobre les principals fonts consultades, així com, l'explicació del seu contingut. La bibliografia per a consultar és extensíssima i, en alguns casos, carregada de visions i interpretacions caduques, per tant, he intentat treballar amb la documentació més recent. Dit això, trobo essencial consultar documents contemporanis als fets, contrastar la informació i intentar plasmar-la amb exemples concrets. També t'ajuda a adquirir un criteri personal sobre el tema, criticar les fonts llegendades i donar a l'estudi del poble sefardita altres visions. Tot i així, no n'he utilitzat gaires, només he treballat amb els documents d'expulsió.

El treball comença amb una explicació de l'estat de la qüestió actual, amb l'estudi del Decret Llei del 2014 i de l'activitat legislativa del govern espanyol al llarg del segle xx. Intento donar algunes claus per entendre els motius de la reforma vigent. Intentaré donar algunes idees dels contactes que han mantingut l'Estat Espanyol i el poble jueu; fet cabdal per entendre la posició del Govern per millorar la integració i les relacions amb els sefardites, la comunitat Hebrea i l'Estat d'Israel.

El bloc del treball més extens consisteix en descriure el context històric de 1492, l'edicta d'expulsió i les conseqüències per a la comunitat sefardita. En aquest capítol tres trobem les claus de la societat peninsular dels segles XIV i XV, per tal d'esbrinar les causes de la decisió que varen portar als Reis Catòlics a expulsar a la comunitat hebrea del país. En l'últim apartat, capítol cinc, he intentat esbrinar les conseqüències de la expulsió tenint en compte dos subjectes diferents. Primer estudiaré el territori de la corona dels Reis Catòlics, quins son els canvis que es produeixen i l'evolució de la societat peninsular durant el segle xvi. El segon subjecte que tindrà en compte és la societat sefardita, estudiaré l'èxode que es va veure obligat a patir, diferents personatges importants, així com la visió que tenen molts d'ells vers l'Estat espanyol. En l'últim apartat d'aquest capítol cinc: *Sefarad la pàtria perduda?* Intento deixar constància de la visió

dels descendents d'aquests hebreus expulsats. Com els hi ha arribat la imatge de Sefarad, com la conserven i la transmetre'n, així com l'opinió i posició que tenen davant les legislacions per adquirir la nacionalitat espanyola.

Tenia intenció, d'afegir un altre apartat, deixar constància de diferents personatges sefardites rellevants al llarg de la història. La intenció era seguir el llegat del poble Sefardita, a través de personatges claus, intentar esbrinar quin paper varen desenvolupar a les noves comunitats on es varen instal·lar i com el patrimoni sefardita s'ha anat mantenint al llarg dels segles. També era una manera d'intentar entendre quines famílies, a partir del nou Decret Llei, es poden nacionalitzar com a espanyols, trobar les arrels d'aquests nous espanyols. Degut a l'extensió del treball no m'ha estat possible incloure aquest apartat; tot i així, en el capítol cinc, a través de l'explicació de les noves comunitats, he donat informació i noms de personatges rellevants.

Per acabar, l'últim capítol, consisteix en un seguit de conclusions personals en les que intento donar resposta a les hipòtesis plantejades durant el treball. Faig un resum del treball, remarcant i donant una continuïtat a tot lo expressat en les pàgines anteriors.

He cregut convenient donar cabuda a un annex documental on he introduït tots aquells documents històrics que he cregut importants i dels que faig referència al llarg del text.

Per entrar en temàtica ens preguntarem que significa la paraula sefardita i d'on prové. Sefardita designa tot aquell jueu d'origen hispànic i en particular els descendents, aquells que degut l'edecte de 1492 varen sortir del territori sota jurisdicció dels Reis Catòlics. L'avantprojecte de llei també inclou aquells que s'han assimilat social i culturalment a ells. Aquesta denominació prové de la paraula Sefarad, és com es coneix el territori de la península ibèrica en llengua hebrea, tant clàssica com contemporània.¹ D'aquesta definició s'exclou els jueus d'altres procedències com l'askenazí d'origen ètnic i cultural del centre i est d'Europa.² El sefardita serà aquell jueu que culturalment s'assembli a aquells que varen ser expulsats: que mantingui la llengua judeoespanyola, ritus i practiques religioses específiques i una nutrició específica, entre d'altres coses. L'acceptació com a sefardita a nivell jurisdiccional també pot ser mitjançant una carta de naturalesa o a través d'una genealogia que demostrï l'ascendència judeoespanyola. En alguns casos el terme Sefardita també inclou els jueus portuguesos.³

---

¹ Ministerio de Justicia (2014, 7 de febrero). Modificación del Código Civil Sefardíes [Comunicado de Prensa]. Recupera't de www.mjusticia.gob.es

² Bel Bravo, Ma. Antonia: *Sefarad. Los judíos de España*. Sílex. Madrid: 2006

³ *Ídem*

Qui eren els sefardites? que va passar el 1492? cap a on varen anar, on es troben actualment? perquè encara avui parlem de sefardites? Quin és el paper que ha desenvolupat l'Estat Espanyol al llarg d'aquests segles? com es que després de cinc segles, encara parlem d'ells? perquè és ara quan l'Estat espanyol decideix modificar aquest projecte?... Aquestes son algunes de les qüestions que he intentat donar resposta. Hi ha moltes altres que, degut a l'extensió del treball, no m'hi he pogut dedicar; al igual, que hi haurà d'altres, que sense una intenció inicial, també hi he donat resposta.

Decret llei que atorga la nacionalitat espanyola als sefardites

*“El gobierno modifica el Código Civil para conceder la nacionalidad española a los que acrediten la condición de sefardí”.*⁴

Aquest és el titular que encapçala la nota de premsa emesa per el Ministeri de Justícia el 7 de Febrer del 2014. La lectura d'aquest comunicat i el ressò que molts medis de comunicació en varen fer, em va sorprendre.⁵ En aquest capítol veurem les relacions de l'Estat Espanyol vers els sefardites i les diferents legislacions; cronològicament, començaré la meua exposició a partir de l'any 1924, en època del General Primo de Rivera. A continuació, en època de la II República, veurem el desig de crear un aparell legislatiu per acostar-se al poble sefardita, intentaré donar quatre idees de la situació del moment i de la intenció dels diferents governs. A mitjans del segle XX trobem la legislació del General Franco: Decret Llei del 29 de desembre de 1948. Ja en època democràtica, observaré com es legisla respecte el sefardita a través del Codi Civil. Per acabar, realitzaré un comentari de l'avant projecte publicat aquest any, he introduït una reflexió sobre les diferents reaccions que hi han hagut i les que hi poden haver.

D'aquest tema hi ha molta bibliografia però bàsicament m'he centrat amb José Antonio Lisbona, *Retorno a Sefarad* de l'any 1993 i amb la historiadora Paloma Díaz Más, *Los Sefardíes, historia, lengua y cultura* del 1986. També he utilitzat un article publicat per Celia Prados García de la Universitat de Granada, *La expulsión de los judíos y el retorno de los sefardíes como nacionales españoles. Un análisis histórico-jurídico*.

M'hagués agradat consultar fonts més recents i introduir en aquests apartat més contingut diplomàtic, intentar veure les motivacions dels diferents governs que els varen portar a legislar o

---

⁴ Ministerio de Justicia (2014, 7 de febrero). Modificación del Código Civil Sefardíes [Comunicado de Prensa]. Recupera't de www.mjusticia.gob.es

En aquest enllaç també trobem: Ministerio de Justicia i Ministerio de asuntos exteriores y de cooperación (2014, 7 de febrero). Anteproyecto de Ley concesión de la nacionalidad española a los sefardíes.

⁵ Trobem diferents diaris en les seves edicions digitals, per posar alguns exemples:

El País, consultat el 25 de maig del 2014:

http://politica.elpais.com/politica/2012/11/22/actualidad/1353599231_756068.html

Radio i Televisió espanyola, consultat el 25 de maig del 2014:

<http://www.rtve.es/noticias/20140207/sefardies-podran-obtener-nacionalidad-espanola-sin-perder-origen/874341.shtml>

El Mundo, consultat el 25 de maig del 2014:

<http://www.elmundo.es/espana/2014/02/09/52f7d51ee2704ee6598b456b.html>

Alerta Digital, consultat el 25 de maig del 2014:

<http://www.alertadigital.com/2014/02/07/gallardon-titere-del-sionismo-los-judios-sefardies-tendran-un-plazo-de-dos-anos-para-solicitar-la-nacionalidad-espanola/>

no en el codi civil del moment. Sobretot, centrant-me en la darrera reforma, saber si hi ha interessos econòmics i polítics darrera del govern de Mariano Rajoy. Aquest apartat no l'he pogut incloure per falta de fonts i temps per a investigar.

Les relacions legals entre espanya i els sefardites en el segle XX

Les relacions entre les dues comunitats no només les veiem reflectides a través de la governació de l'Estat. Durant el període en el que m'he centrat, al igual que en els anteriors, els intercanvis i les trobades varen ser múltiples i de molt diverses característiques. Molts intel·lectuals, polítics i gent anònima, a partir de mitjans del segle XIX, varen crear relació amb diferents personalitats del àmbit sefardita. He volgut indagar en aquestes relacions, intentar entendre quines motivacions perseguïen aquests, de quina manera s'han desenvolupat i si, a la vegada, han influït a la legislació del poble Sefardita. També he remarcat la concepció de *Sefarad* que mantenen els seus descendents, quin grau d'acceptació tenen vers els espanyols y el seu govern.

Degut a la poca acceptació jurídica, religiosa i cultural dels jueus en territori Peninsular; fins a mitjans del segle, la majoria dels que hi trobem son persones d'alt poder adquisitiu i homes de negoci, molt ben integrats a l'alta societat espanyola.⁶ Poc a poc, a través dels diferents intercanvis i amb la instauració de diferents organitzacions pro hebrees, la població espanyola es sensibilitzen amb la causa jueva.⁷ Els coneixements de la població vers el poble sefardita son molt limitats, a mesura que passen els anys i després de diferents campanyes, com ara la del Doctor Ángel Pulido a principis del segle XX, la qüestió sefardita arriba a diferents àmbits culturals i polítics.⁸

La situació varia l'any 1912 amb l'establiment del protectorat espanyol al Marroc, els contactes es varen multiplicar, Manuel Ortega és un clar exemple d'aquesta relació. En ell veiem entusiasme i sorpresa quan veu la semblança cultural que existeix entre els dos pobles. El seu testimoni el trobem al llibre *Los hebreos en marruecos* publicat el 1919.⁹

---

⁶Lisbona, J. Antonio. *Retorno a Sefarad, la política de España hacia sus judíos en el siglo XX*. Riopiedras edicionaes. Barcelona, 1993, pg 19.

⁷ Un exemple d'aquestes institucions és el Centro Español de Inmigración Israelita, creat el 1866, o la unió Hispano-hebraica el 1910, sota patrocini reial. Un altre fet important és l'ajuda que va oferir Espanya als jueus que fugien dels prohoms de la Rússia Tsarista el 1881.

⁸ Díaz Más, Paloma: *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*. Riopiedras, Barcelona, 1993. Pg. 192

⁹ Ídem.

El mateix Alfons XIII s'entrevista amb diferents personalitats jueves. Poc a poc, veiem com el desig de legislar vers el poble sefardita i donar-li la oportunitat de ser espanyol va creixent, el 1920 les Associacions hispano-hebrees del nord del Marroc, conjuntament amb personalitats espanyoles sol·liciten la nacionalització pels jueus de la zona y la creació de centres educatius. La intenció és desplaçar dels centres culturals a la Alliance Israélite Universelle, associació francesa, per atreure'ls cap a la cultura espanyola. Durant el primer quart del segle XX les comunitats hebrees instal·lades a España son escasses, només en trobem tres: Sevilla, Madrid i Barcelona.¹⁰

Amb la proclamació del Reial Decret del 20 de desembre del 1924 veiem un canvi important. El Directori Militar del dictador Primo de Rivera volia salvaguardar aquells sefardites que amb l'anul·lació del regim de capitulacions varen quedar en posicions de desavantatge. Al acabar la I Guerra Mundial, amb la caiguda de l'Imperi Otomà, moltes de les colònies sefardites d'Orient varen quedar en una posició de desavantatge.¹¹ Aquest decret atorga la ciutadania espanyola als antics protegits espanyols o descendents d'aquests, i en general a individus que pertanyien a famílies d'origen espanyol que en alguna ocasió varen estar inscrits en els registres espanyols. El termini era fins a finals del 1930.¹² No em crec que un dictador feixista estés a favor dels jueus, hi ha d'haver motivacions i interessos darrera de les legislacions.

En cap moment el Reial Decret fa referència explícita als Sefardites, es refereix a "los hijos perdidos de España". Els resultats pràctics d'aquest decret varen ser menys dels esperats, tot i així, no trobem informació disponible oficial, per tant, un anàlisi fidedigne no és possible. La excessiva documentació demanada per l'Estat espanyol i les característiques d'aquesta varen fer que pocs es poguessin nacionalitzar. Segons Lisboa, a l'Estat Espanyol i els seus governants, no els hi interessa la nacionalització de tot el conglomerat social Sefardita. Veiem com es va realitzar una assimilació elitista, varen examinar de manera individual cada demanda i no acceptaren els casos ja invalidats en processos anteriors. La nova llei no obliga als nacionalitzats a desplaçar-se a territori espanyol, es poden quedar en el lloc d'origen. Per tant, una interpretació que veig del tot vàlida, és la funció d'aquest Decret per una expansió comercial i cultural d'Espanya a moltes zones d'Orient.¹³ És a partir d'aquest decret, tot i que no vagi dirigit

---

¹⁰ Lisboa, J. Antonio. *Retorno a Sefarad, la política de España hacia sus judíos en el siglo XX*. Riopiedras edicionaes. Barcelona, 1993, pg 22.

¹¹ Ídem, pg 36.

¹² Text nº 3 de l'Annex Documental, pg

¹³ Lisboa, J. Antonio: *Retorno a Sefarad, la política de España hacia sus judíos en el siglo XX*. Riopiedras edicionaes. Barcelona, 1993, pgs 37 i 38

únicament als Sefardites, o que no se'ls hi faci menció explícita, que el retorn dels sefardites a Espanya es realitzarà mitjançant la jurisdicció civil i les diferents disposicions legals en matèria de nacionalització.¹⁴

Seguint la línia que promou les nacionalitzacions i la millorar de les relacions amb els sefardites, trobem exemples que les defensen per raons econòmiques. És el cas de José María Doussinague, agregat comercial d'Espanya i autor de l'informe *Sefardismo Económico: "fuera del terreno estrictamente comercial, el sefarditismo pierde su interés para España"*¹⁵

Amb la proclamació de la II República la posició dels polítics varia considerablement. Molts d'ells defensen posicions sefardites i son moltes les legislacions que els acosten a l'Estat Espanyol. Amb la promoció de la llibertat de culte sobren sinagogues i es duen a terme ritus jueus públics, és clara la intenció del govern per facilitar el retorn i la naturalització del poble sefardita. Les paraules de Lerroux son clares: "el gobierno tiene la intención de naturalizar a los judíos marroquíes de las zonas española y francesa. Hacer retornar a la Madre Patria a los judíos sefardites".¹⁶

La legislació més important, tot i que en molts aspectes insuficient, és un Decret emès el 29 d'abril del 1931 el qual modificava les normes per obtenir la carta de veïnat. Aquests rebaixava de deu a dos anys el temps de residència necessari per obtenir la nacionalitat espanyola.¹⁷ Segons la meua opinió, em d'entendre que el Sefardita que ve, en general, sol ser pobre. El seu desplaçament, en molts casos, es veu forçat per la necessitat de buscar noves oportunitats; aquest, poques vegades es veu motivat per amor a la pàtria perduda. En època de crisis veiem com hi ha més reticències per a la nacionalització del Sefardita i surten clars defensors en contra de la vinguda d'aquests. Algunes d'aquestes reticències també venen de l'estranger i del propi poble sefardita. Entre alguns exemples trobem el cas del Rabí Kahana de Varsòvia, creu que l'Estat Espanyol encara no ha derogat l'edicte d'expulsió. També els jueus serbis es posicionen,

---

¹⁴ Prados García, Celia: La expulsión de los judíos y el retorno de los sefardíes como nacionales españoles un Análisis histórico-jurídico. En F. J. García Castaño y N. Kressova. (Coords.) *Actos del I Congreso Internacional sobre Migraciones en Andalucía*. Instituto de Migraciones. Granada: 2011, pgs. 2119-2126.

¹⁵ Lisbona, J. Antonio: *Retorno a Sefarad, la política de España hacia sus judíos en el siglo XX*. Riopiedras edicionaes. Barcelona, 1993, pg 38

¹⁶ Ídem, pg

¹⁷ Díaz Más, Paloma: *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*. Riopiedras, Barcelona, 1993. Pg.

no veuen els motius per fer-se espanyols, s'hi troben bé allà on viuen i estimen la seva nova pàtria.¹⁸

Durant l'etapa franquista, com a règim autoritari en contra dels jueus, el govern no va mostrar gaire simpatia amb la causa sefardita. És cert que, durant la II Guerra Mundial, molts es varen salvar dels camps de concentració i de la mort gràcies a la protecció dels consolsats d'arreu d'Europa i a l'acolliment dins de territori sota jurisdicció espanyola. L'ajuda de tants jueus per part d'Espanya, en molts casos, va ser causa de l'esforç de persones anònimes, no responien a una obligació laboral; mai va existir una postura oficial clara i decidida. Els funcionaris d'arreu d'Europa almenys varen arribar a actuar, la passivitat i a la posició d'ambigüitat que va mantenir el govern de Franco és clara.¹⁹

El *Fuero de los Españoles*, promulgat el 17 de juliol de 1945, regula la confessionalitat per a les religions no catòliques. El 1947 s'aprovarà mitjançant un referèndum: "*Nadie será molestado por sus creencias religiosas ni el ejercicio privado de su culto. No se permitirán otras ceremonias ni manifestaciones externas que las de la Religión Católica.*" Aquest mateix any es duu a terme una quantificació de la Comunitat Hebrea i comuniquen que la formen cent vint-i-vuit caps de família. A Madrid el número de famílies no sobrepassava les cinquanta i la gran majoria eren de procedència askenazi.²⁰

El 1948 veiem una nova legislació, el 29 de desembre el Generalíssim, per proposta del ministeri d'Assumptes Exteriors, dicta un Decret Llei que reconeix la condició de súbdits espanyols en l'estranger a les famílies sefardites.²¹ Franco concedeix la nacionalitat espanyola a determinats sefardites, als antics protegits d'Espanya. El ministeri tenia l'última paraula i son molt subjectius a l'hora de decidir a qui accepten la nacionalitat i a qui no, en cap moment varen voler donar la nacionalitat d'una manera col·lectiva; finalment es decideix que s'acceptaran les sol·licituds d'aquells que ja durant el 1935 i 1936 es varen acollir a la protecció espanyola.²² Aquest Decret en un principi va acollir a cent quaranta quatre famílies sefardites de diferents

---

¹⁸ Lisbona, J. Antonio: *Retorno a Sefarad, la política de España hacia sus judíos en el siglo XX*. Riopiedras edicionaes. Barcelona, 1993, pg

¹⁹ Díaz Más, Paloma: *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*. Riopiedras, Barcelona, 1993. Pg

²⁰ Lisbona, J. Antonio: *Retorno a Sefarad, la política de España hacia sus judíos en el siglo XX*. Riopiedras edicionaes. Barcelona, 1993, pg 129-134

²¹ Text nº 5 de l'Anex documental

²² Lisbona, J. Antonio: *Retorno a Sefarad, la política de España hacia sus judíos en el siglo XX*. Riopiedras edicionaes. Barcelona, 1993, pg 149-151

indrets. A posteriori, durant la Guerra dels Sis Dies entre Egipte i Israel del 1967, cent deu sefardites egipcis varen poder refugiar-se a Israel gràcies al passaport espanyol.²³

El 1949 veiem com s'inicien les relacions Espanya-Israel, carregades d'interessos comercials i diplomàtics. En tota la legislació duta a terme per l'Estat espanyol, veiem un clar interès internacional, a través de la "concessió de majors llibertats al poble sefardita" s'intentava que el règim franquista tingués una major acceptació de portes cap en fora. L'Estat d'Israel les refusa iniciar relacions diplomàtiques i vota en contra d'Espanya a les Nacions Unides. El diplomàtic israelita Abba Eban, en el discurs que realitzà el 1949, exposa que el govern de Franco va ésser aliat, col·laborador i amic del règim que va exterminar sis milions de jueus. A partir de llavors les relacions son fatídiques, al territori espanyol es difonen missatges i idees clarament antisemites. Un exemple és la redacció de diferents articles publicats al diari *Arriba* i al llibre *Masoneria*, escrit per Franco amb el pseudònim de Jakín Boor.²⁴

Fins el 1967 amb la llei de llibertat religiosa no trobem una legislació amb plenes llibertats de culte per la comunitat hebrea. Les Comunitats Israelites d'Espanya reben un reconeixement legal per part de les autoritats, es passa a un diàleg directe entre governants i dirigents de les comunitats hebrees.²⁵

La llei de Llibertats Religioses no va tenir una acceptació total per les comunitats hebrees, en aquell moment cinc: Barcelona, Madrid, Ceuta, Melilla i Màlaga. Estan totalment en contra de que es realitzi un control, des de òrgans estatals, dels membres i de la comptabilitat dels seus ingressos i despeses en llibres administratius. La comunitat hebrea mundial, a partir de les matances nazis, tenen por i no accepten que siguin inclosos nominalment en registres governamentals. La problemàtica és desencalla amb la creació del registre d'Associacions Confesionals no Catòliques, totes les associacions hebrees s'han d'inscriure fins l'any 1969.²⁶

---

²³ Díaz Más, Paloma: *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*. Riopiedras, Barcelona, 1993. Pg 204-206

²⁴ Lisbona, J. Antonio: *Retorno a Sefarad, la política de España hacia sus judíos en el siglo XX*. Riopiedras edicionaes. Barcelona, 1993, pg 144-148

Boor, J: *Masoneria*. Madrid, 1952.

[http://www.generalisimofranco.com/Discursos/MASONER%C3%8DA\[1\].PorJakimBoor,aliasdeFranciscoFranco.pdf](http://www.generalisimofranco.com/Discursos/MASONER%C3%8DA[1].PorJakimBoor,aliasdeFranciscoFranco.pdf)

²⁵ Lisbona, J. Antonio: *Retorno a Sefarad, la política de España hacia sus judíos en el siglo XX*. Riopiedras edicionaes. Barcelona, 1993, pg 217

²⁶ *Ídem*, pg 220-222

L'any 1968 es va consagrar la moderna sinagoga de Madrid,²⁷ degut a controvèrsies a l'hora d'elaborar el projecte, Toledano i les diferents comunitats amenacen al govern de realitzar una campanya de ressò mundial, buscant suports a Amèrica. A Franco li va preocupar molt l'opinió pública, la visió internacional del règim i una possible campanya a la seva contra. Al dia següent s'arriba a un acord: només s'introduiran al registre els membres integrants en les juntes directives, com a representants legals de tota la comunitat. A més, l'Estat emet un comunicat en el qual especifica que amb la Constitució de 1869 queda implícita la derogació de l'edicta d'expulsió, la Reial Cèl·lula del 31 de març de 1492. L'opinió internacional vers Franco millora.²⁸

Amb la promulgació de la Constitució espanyola l'any 1978 s'inicia una nova etapa en llibertat religiosa, complerta amb la Llei orgànica de llibertat religiosa del 1980. Els articles de la Carta Magna 14 i 16, inclosos a l'Annex documental, incorporen la llibertat ideològica, religiosa i de culte dels individus i les comunitats.²⁹ Els espanyols son iguals davant la llei, sense discriminació de sexe, raça, religió, opinió o qualsevol altre circumstància personal o social. Les comunitats jueves varen estar d'acord amb el pas endavant de la legislació espanyola per a la llibertat religiosa i per la assimilació del poble jueu, i la igualtat que es crea respecte els catòlics.

Degut a la nova situació que crea la Constitució, per a la elaboració de la Llei Orgànica de Llibertat Religiosa, hi ha negociacions entre el Govern i representants de les diferents confessions religioses, aquelles associacions religioses registrades en el Ministeri de Justícia. El text final es aprovat al juliol de 1980 per el Congrés del Diputats. Amb la promoció de legislacions es passa al control de les Associacions Religioses més nombroses, a partir de llistats on s'inclouen els membres, béns patrimonials, donacions... Passen a contribuir a la Hisenda pública i a la vegada, s'institucionalitza i dona via verda a la participació unitària entre Estat i Església Catòlica.

El 27 d'abril de 1982 el Congrés dels Diputats aprova una esmena de l'article 22 per a que es redueixi a dos anys el temps per a que un sefardita pogués adquirir la nacionalitat, el mateix temps que al febrer d'aquest any es va anunciar. Volien dur a terme una al·legació tècnica per

---

²⁷ Díaz Más, Paloma: *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*. Riopiedras, Barcelona, 1993. Pg 205

²⁸ Lisbona, J. Antonio. *Retorno a Sefarad, la política de España hacia sus judíos en el siglo XX*. Riopiedras edicionaes. Barcelona, 1993. Pg 232-233

New York Times. Notícia del 17 de desembre de 1968: 1492 Ban on Jews Is Voided by Spain; 1492 Ban on jews is voided in Spain. <http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=FA0610F63C54157493C5A81789D95F4C8685F9>

²⁹ Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado. Constitución española del 1978:

<http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229>. Consulta't l'1 de juny de 2014

tal de crear una llei d'inclusió per al poble sefardita. La constitució defineix la condició de sefardita com aquell que manté els cognoms, l'idioma o altres, el principi constitucional impera a no criminalitzar a ningú per la religió, per tant, el sefardita serà vist com quelcom cultural, abandonant la cultura judaica tradicional.

A partir de 1985 es veu el desig d'iniciar relacions diplomàtiques entre el Govern espanyol i l'Estat d'Israel. Aquest fet és mirat amb bons ulls des de Estats Units, ja que les diferents comunitats i lobbys juguen un paper molt important per l'establiment de l'opinió pública americana.

L'any 1990 La memòria i la fidelitat d'aquests espanyols sense pàtria, els va fer mereixedors del Premi Príncep d'Astúries de la Concòrdia.

Durant l'any 1992, degut al quatre-cents aniversari de l'expulsió, les relacions es varen intensificar. Com a acte més important veiem la presència del Rei Joan Carles I a la sinagoga de Madrid. Era el primer cop que un rei, a posteriori de 1492, trepitjava una sinagoga. A l'abril de 1992 s'aprova el Conveni de Cooperació entre l'Estat i la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya.

Avantprojecte de llei del 2014

Ara passaré a analitzar l'avantprojecte de llei aprovat per el Ministeri de Justícia, emès al febrer d'aquest any, per tal de reformar l'article 23 per agilitzar la doble nacionalització.

Amb el present avantprojecte, es pretén que l'adopció de la nacionalitat espanyola, per part dels sefardites, sigui més senzilla. Com es veu en el text, introduït a l'annex, han creat circumstàncies especials que verifiquen l'especial vinculació d'un o una sefardita amb España, al marge de la ideologia, la religió o les seves creences. Des de el Registre Civil del país d'origen o ja a territori espanyol, es certificarà aquesta especial vinculació, s'acreditarà mitjançant una sèrie de documents com ara un certificat de la Federació de Comunitats Jueves, una autorització d'alguna autoritat rabínica i altres documents que es podrien considerar vàlids per a la defensa. El cognom, l'idioma o altres indicis que comprovin la seva pertinença a la comunitat sefardita, també seran valorats. Aquells descendents dels ja protegits per la jurisdicció espanyola, ja sigui l'any 1924 o el 1948, ho tenen més fàcil, els podrà ser reconeguda la seva condició de sefardita mitjançant Carta de Naturalesa.

Per tal de dur a terme les peticions s'obre un termini d'un anys, nova notícia del 6 de juny del 2014. Els jueus i altres personatges tenen tot allò que creguin necessari per acreditar l'especial vinculació amb la cultura i les costums espanyoles. A més des del Institut Cervantes es durà a terme una prova de la llengua i la cultura espanyola. Una novetat que introdueix aquesta reforma és la possibilitat de mantenir la nacionalitat d'origen.³⁰

Com veiem aquest nou Decret no incorpora gaires innovacions, molt del que diu ho trobem en legislacions anteriors. Tot i així veiem com l'àmbit i el grau d'acceptació augmenta, permeten a un major número de persones la conversió. Les novetats que incorpora son bàsicament tres: el termini és de dos anys, reduït a un any segons l'última notícia del 6 de juny; la petició és pot realitzar justificant una especial vinculació a Espanya i la seva cultura i per acabar, veiem en la possibilitat de mantenir la nacionalitat anterior, un pas molt important i una variable que farà que s'adscriuïn a la mesura un major número de jueus.

Les reaccions de les diferents comunitats és molt diversa, en alguns diaris ja es deia que els consolats espanyols d'arreu estaven saturats.³¹ Altres estan en contra del perdó que se li vol atorga a Espanya, i no ficarien un peu mai en el país que els va expulsar.

Per a que és regula sobre el sefardita? per que ara se li dona l'oportunitat de que sigui espanyol? Hi trobem darrera algun lobby? El govern vol donar una imatge de bondados i de trencar amb els errors del passat? Quines motivacions te? Aquestes son algunes de les preguntes que m'hagués agradat respondre, però que, degut a l'extensió del treball no m'ha estat possible. Queda clar que aquest avantprojecte no és quelcom nou, veiem durant tot el segle XX una legislació vers els sefardites. No representa una gran innovació ni la promoció de nous mecanismes per a l'assimilació dels sefardites dintre del territori espanyol, tot i així, reactiva el procés.

M'agradaria explicar com a través de la web iGNEA es dediquen a realitzar proves d'ADN. Consisteix en esbrinar si tens ascendència jueva, és el cúmulo de l'estupidesa i de l'imaginari empresarial. S'aprofiten que actualment s'ha despertat el desig d'esbrinar per a molts jueus la seva ascendència i t'incentiven a que realitzis unes proves que van des dels 200€ fins als 1100€.³²

---

³⁰ Ministerio de Justicia. <http://www.mjusticia.gob.es> Consultat l'11 de juny

³¹ La Vanguardia, *Más de 3.5 millones de judíos podrían pedir la nacionalidad española*. 9 de febrero del 2014 www.lavanguardia.com/vida/20140209/54400082871/mas-3-5-millones-judios-pedir-nacionalidad-espanola.html

³² iGNEA descubre tu historia. <http://www.igenea.com>. Consultat l'1 de juny de 2014

Antecedents històrics

El 1492 és un any clau per a la història d'Espanya, el fet amb més ressò és el descobriment d'Amèrica. Cronològicament aquesta va ésser la última de les que vull destacar i, des del meu punt de vista, la més fortuïta. Anteriorment, amb el final de la Guerra de Granada al mes de gener, els Reis Catòlics conquereixen Granada, l'últim vestigi sota el control musulmà. Al mes de març varen obligar a tots els jueus a la conversió al catolicisme, si no ho , havien de marxar.

En aquest apartat explicaré la situació del jueu a les dues Corones de l'Espanya del moment, començaré el meu relat a partir de finals del segle XIV, amb els diferents pogroms en contra de la comunitat hebrea; seguiré amb la situació al segle XV fins l'emissió de l'edicte d'expulsió i les causes que porten a l'èxode sefardita.

Per a la configuració d'aquests capítol he tingut en compte quatre autors: l'hispanista francès Joseph Pérez i la seva obra *Història de una tragèdia*, Premi Príncep de les Ciències Socials 2014³³; Jean Delmeu *Miedo en Occidente* i Ángel Alcalá *Judios. Sefarditas. Conversos, la expulsión de 1492 y sus consecuencias*. Per tenir una idea més clara sobre la Corona d'Aragó i sobretot Catalunya, he consultat la Història de Catalunya de Pierre Villar, els volums sis i set.

Com he dit anteriorment, en aquest apartat intentaré comprendre la societat del segle XV i com el jueu interactuava en ella. A través de l'exposició remarcaré les diferents idees que, en capítols posteriors, ens ajudin a poder fer un balanç de la situació de Castella i Aragó d'abans i després de la expulsió. Hi ha moltes línies interpretatives però jo seguiré la de Henry Kamen, les quals parlen de tragèdia i fracàs dels Reis Catòlics. El subjecte principal d'estudi serà el jueu, però també donaré quatre idees de la nova figura que es crea a finals del segle XIV, el convers.

Un objectiu que des de l'inici del treball em vaig marcar, consisteix en saber si existeix un canvi de mentalitat en la societat cristiana, com es que a finals del segle XIV i tot el XV es té odi vers la comunitat hebrea, identificar si aquest existia anteriorment i com és que la societat va arribar a tolerar i recolzar l'expulsió. La meva hipòtesis és que mai ha existit una integració total del jueu, tot i així, la situació de finals del segle XIV és nova i els nivells de violència que s'adopten són brutals. A través de diferents mecanismes, les elits i les oligarquies, principalment des dels sectors eclesiàstics, varen dur a terme una campanya en contra del jueu, varen crear un odi i una

---

³³ El País: El hispanista francès Joseph Pérez, Premio Príncipe de Ciencias Sociales 2014
http://cultura.elpais.com/cultura/2014/05/14/actualidad/1400061014_728567.html. Consultat l'1 de juny de 2014

intolerància amb una magnitud mai viscuda. Varen explotar demagògicament una situació de crisi existent en tots els àmbits de la societat,³⁴ el temor jueu experimentat per l'església va legitimar, generalitzar i agreujar els sentiments hostils de les diferents comunitats locals. Un altre motiu per aquest odi, ja vist en l'edat Mitjana, pot ser el protagonisme que varen adoptar en el comerç nous mercaders cristians, en contra del tràfic jueu tradicional, el qual el varen acotar i reduir per el benefici propi. A mode de conclusió, com molt bé ens explica Jean Delmeu, *l'Espanya de les tres religions* era un país tolerant però no homogeni. Els motius que varen transformar aquesta *España* en una terra tancada, intransigent i xenòfoba son varis, segons Delmeu, quatre: L'ascens de la burgesia i de l'artesanat cristià, la pressa de consciència religiosa que va acabar portant la conquesta i l'homogeneïtzació de la societat peninsular, les responsabilitats missioneres que es varen adoptar amb el descobriment d'Amèrica i els progressos de l'Islam encapçalat per l'Imperi Otomà.³⁵

Violència al segle XIV

El primer avalot dins de les violències de 1391 el trobem a Sevilla. Amb la mort del rei Joan I i el consegüent buit de poder, Fernán Martínez, antisemita i màxima autoritat eclesiàstica de la ciutat, manà destruir sinagogues i realitzar atacs en contra de la llibertat dels hebreus. Al gener ja trobem la primera revolta sagnant, per sort, les autoritat aconseguen extingir el tumult. Mesos més tard, el 6 de juny, Martínez envia els seus homes en contra del call, en aquesta ocasió el saqueig i el pillatge acompanya a les matances i els incendis. J. Pérez ens dona la xifra de 400 morts, la qüestiona, però ens ajuda a fer-nos una idea de l'horror que varen causar els esdeveniments.³⁶

A mesura que passen els mesos la violència es va fent extensiva a tota la corona com una taca d'oli. A principis de juny el barri jueu de València és assaltat, a mitjans del mateix mes trobem violències a Córdoba, Andújar, Ciudad Real, Toledo, Cuenca... la situació en el nord peninsular és menys dramàtica. Les governacions locals, com és el cas de Girona o el Consell de Cent de Barcelona, en molts casos, varen voler parar la matança dels jueus; però, en molts d'altres, les accions que duen a terme no fan més que augmentar el gran espiral de violència. Al Call jueu de

---

³⁴ Pérez, Joseph: *Historia de una tragedia: la expulsión de los judíos de España*. Crítica. Barcelona, 2001.

³⁵ Delmeuau, Jean: *El Miedo en occidente: siglos XIV-XVIII: una ciudad sitiada*. Taurus. Madrid, 1989. Pg 423-428

³⁶ Pérez, Joseph: *Historia de una tragedia: la expulsión de los judíos de España*. Crítica. Barcelona, 2001.

Barcelona varen morir en l'assalt del 5 d'Agost unes cent persones, l'endemà el Consell de Cent va penjar a deu dels responsables.³⁷

Les conseqüències d'aquestes agitacions son moltes, però anomenaré aquelles que tenen al jueu com a principal protagonista. Primerament m'agradaria remarcar, el que es pot anomenar, el primer èxode del poble judeocastellà: molts abandonen les seves cases i es dirigeixen a Trípoli, Tunísia, Alger, Orà, Marràqueix; entre d'altres indrets. Els pogroms es produeixen arreu d'Europa, per tant, l'èxode, en gran mesura, es realitzarà fora d'aquesta. Una de les conseqüències més visibles i que més pàgines ha ocupat és la conversió de gairebé cent mil hebreus. El fenomen de les conversions és molt curiós i necessita d'una gran investigació. En aquest treball, malauradament, no faré gaire més menció a aquesta minoria social, tot i que, per realitzar una història dels Sefardites fins l'actualitat, se'ls ha de tenir molt en compte. Tot i la pèrdua de la condició de jueu molts d'ells seguien practicant el ritus hebreu, son els anomenats posteriorment cripto jueus, molt perseguits per la Inquisició. Els contactes entre les dues comunitats no es varen perdre i son de gran transcendència per entendre els motius de l'expulsió i la situació dels jueus a posteriori del mandat d'expulsió. Durant gairebé tot el segle XV a la Península i en les comunitats sefardites a l'exili, els conversos i els jueus, on se'ls va permetre que s'instal·lessin, eren veïns, vivien en un mateix carrer o barri. Em de considerar els jueus i els conversos com a dues realitats separades? O com quelcom únic, amb una vida i uns objectius semblants? Des del meu punt de vista, no em de tendir a una afirmació concreta, primerament, en el context de Castella, Aragó i el Principat les relacions varen ser múltiples i amb moltes característiques diferents. En el moment que son expulsats, a l'exili la realitat i les especificitats és multipliquen.

La situació dels jueus en els Regnes de Castella i Aragó al segle XV

En el fenomen de les conversions, com defensa Yitzhak Baer,³⁸ trobem molts mòbils: l'elit social i intel·lectual per tal d'aconseguir una targeta d'admissió a la cúspide del món cristià, canvia la seva fe . Veiem legislacions que limiten la participació pública de la minoria conversa: els anomenats *Estatutos de Limpieza de Sangre* son un clar exemple, per desenvolupar una carrera burocràtica i estatal no podien tenir ascendents hebreus. Una conversió d'aquestes

---

³⁷ Pérez, Joseph: *Historia de una tragedia: la expulsión de los judíos de España*. Crítica. Barcelona, 2001

³⁸ Baer, Yitzhak: *Historia de los judíos en la España cristiana*. Riopiedras. Barcelona, 1998.

característiques podria ser el cas de Salamón ha-Leví, de Rabí Major passà a ser Bisbe de Burgos. Tot i així, la majoria de conversions les trobem forçades, donades per la por a la societat cristiana. Por a ser assassinats, perseguits, exclosos de llibertats i privats del seu patrimoni.

Les elits governamentals varen veure en les conversions l'oportunitat per reduir el número de jueus. Durant tot el segle XV es legislà per aïllar a la comunitat hebrea, per unificar a la població, per a que tots es regeixin sota la doctrina cristiana; la cúspide d'aquest programa discriminatori el trobem el 1492 amb l'expulsió. Les principals regulacions que observem son la prohibició de la usura jueva el 1405 i les Lleis d'Ayllón promogudes per la Reina Catalina, molt influïda per Vicent Ferrer, durant la minoria d'edat de Joan II el 1412. A part de les legislacions el 1413, esdevé la Disputa de Tortosa, fet clau per entendre la segona onada de catecismes massius. Les disposicions legals i la coerció vers els jueus variarà al llarg del segle XIV, amb Joan II de Castella i Afons V d'Aragó cauen en desús algunes de les disposicions d'Ayllón i la jurisdicció es suavitza.³⁹

Per analitzar i comprendre la situació del jueu durant els segles XIV i XV, em de tenir molt en compte la disminució demogràfica que pateix el judaisme als Regnes Catòlics. A més de les conversions, morts i immigracions, comentat anteriorment, veiem com hi ha un moviment interpeninsular. De la Corona d'Aragó molts es desplacen a Castella i, a la vegada, en ambdues corones veiem la tendència a instal·lar-se al món rural, a nuclis més petits, no tant vigilats ni amb tanta pressió social.⁴⁰ Veiem com a tota la Península disminueixen el nombre d'Aljames. A la comunitat de València i Barcelona, per exemple, desapareixen i al sud de la Península és on s'han produït els enfrontaments més violents.⁴¹

El 1432 durant l'Assemblea de Valladolid el Rei cedeix llibertats d'acció a les Aljames, veiem com recobren l'autonomia judicial, poden recaptar impostos per mantenir les escoles i els edificis de culte. Abraham Benveniste rep el títol de Rabí Major de la Cort, és el delegat dels jueus davant de la institució. La comunitat judeoespanyola ja no tornarà a tenir la incidència social, econòmica i cultural que en èpoques pesades, a més, se li afegeix una realitat nova, el convers.

La societat del segle XV, segons Pérez, està impregnada de valors religiosos, la religió regula molts dels aspectes de la vida quotidiana. El convers havia d'adaptar-se a una nova vida, adaptar-se a uns costums no practicats fins llavors, envoltat d'una societat hostil. En qualsevol

---

³⁹ Pérez, Joseph: *Historia de una tragedia: la expulsión de los judíos de España*. Crítica. Barcelona, 2001

⁴⁰ Baer, Yitzhak: *Historia de los judíos en la España cristiana*. Riopiedras. Barcelona, 1998.

⁴¹ Pérez, Joseph: *Historia de una tragedia: la expulsión de los judíos de España*. Crítica. Barcelona, 2001

crisi política i social, si més no, a la del segle XIV i XV, s'arriba a extrems molt violents. La Inquisició i la seva persecució va formar part d'aquesta violència. L'òrgan Inquisitorial és de gran importància per entendre la situació de l'època i l'estat de por que va instal·lar a la societat.

Anys després, durant el Concili de Basilea el 1434, que durà fins a catorze anys i canvià d'emplaçament en diverses ocasions, es varen adoptar diverses prohibicions per a la comunitat hebrea; es creà un sistema de discriminació i d'aïllament social cap a aquesta

La situació rebenta el gener de 1449 amb la revolta popular de Toledo. Una possible explicació d'aquesta agitació la podem trobar en el semitisme, s'acusa al jueu de tots els mals de la societat i del context socioeconòmic. La diferència de renda que existeix entre la gran massa social i alguns jueus és traduïda en odi social vers el ric, en lluita de classes, en aquest cas, veiem com des de les elits catòliques i urbanes es desvia la situació cap a un odi religiós.⁴² Per posar un altre exemple, el primer aixecament anticonvers d'Espanya es produeix a Toledo el 1449, es creu que el motiu principal és la poca acceptació d'un nou impost per sufragar la guerra contra Aragó. L'antisemitisme, en molts casos, va lligat a factors econòmics, i de ben segur que localment ha estat així, però també em de tenir en compte aquells factors que no son econòmics. Molts dels processos emesos per la Inquisició varen ser contra jueus o conversos pobres, el motiu discriminatori anava en contra de tota una comunitat i una fe i no és redueixen només a motivacions econòmiques. Amb l'apartat quatre, on parlo de les motivacions dels Reis Catòlics per emetre el decret d'expulsió quedarà més clar. Tot i així, com a tendència interpretativa, Fernand Braudel defensa la correlació d'esdeveniment dins d'una conjuntura socioeconòmica. Contra més crisi trobem més persecucions, matances, expulsions i conversions forçades.⁴³

La revolta de 1449, te causes fiscals. Álvaro de Luna, valido del rei Joan II, i els seus assessors jueus, son els principals propulsors d'aquesta mesura. La noblesa veu en perill la seva situació social, està en contra l'afinitat del Valido i la comunitat hebrea amb la política centralista de Joan II, esdevenen antihebreus i anticonversos; utilitzen estratègies demagògiques per atreure al poble ras. El motiu principal de la revolta és la imposició d'una contribució extraordinària i la concessió de la recaptació per part de sectors conversos. Seguint el model de manipulació explicat en l'anterior paràgraf, la gent, al principi, es revolta en contra de la gran pressió fiscal a la que estan sotmesos, a aquesta rebel·lió se li sumen problemes polítics, en conta d'Álvaro de Luna i la noblesa dirigent. A posteriori, amb l'intent de justificació ideològica per part dels

---

⁴² Pérez, Joseph: *Historia de una tragedia: la expulsión de los judíos de España*. Crítica. Barcelona, 2001

⁴³ Delmeuau, Jean: *El Miedo en occidente: siglos XIV-XVIII: una ciudad sitiada*. Taurus. Madrid, 1989. Pg 425-431

revoltats, s'utilitza propaganda anticonversa i s'elabora el que es conegut com al primer *Estatuto de limpieza de sangre* de la història de Castella. En aquest estatut es crea un règim d'*apartheid*, els conversos són exclosos dels càrrecs polítics, els priven de la pràctica de certs oficis, a la vegada que es realitzen pillatges i robatoris. Sarmiento és el líder dels tumults realitzen una gran expropiació a la comunitat jueva de Toledo, s'enduen de la ciutat milions de maravedís i docents besties carregades de moneda.

Es en el regnat d'Enric IV i durant la Guerra Civil (1462-1472), quan les hostilitats contra els jueus i els conversos tornen. Veiem com el sector nobiliari vol poder en deteniment als hebreus afins a la Cort. Amb la promoció dels conversos dins de la societat cristiana, l'odi cap a ells és més gran que cap al jueu. Les ficcions nobiliàries contraries a Enric IV s'aprofiten de la situació de crisi, degut a la carència d'autoritat i amb l'ús de propaganda demagògica promouen l'odi i s'intenten establir en les ciutats més importants. La situació es col·lapsa amb la Farsa d'Àvila el 1464 i la destitució d'Enric IV per l'infant Alfons; moment en que els jueus i conversos, tradicionalment fidels al poder reial, reben infinitat de pressions, la situació esdevé molt crítica. A Sevilla el juliol de 1465 assalten els carrers guiats per Pedro de Stúñiga. Dos anys més tard, a la ciutat de Toledo, la lluita dura tres dies, molts conversos varen ser penjats i moltes cases cremades. Els darrers anys del regnat d'Enric IV estan marcats per una intensa lluita de faccions nobiliàries i alçaments populars, la confrontació social era molt evident i una gran proporció del poble desprestigia a la Corona. Degut a la situació de crisi assenyalar al dèbil era i, per desgràcia, és el més comú, veiem com els jueus i els conversos són tractats com els enemics del poble. El 1473 es produeixen tumults a Córdoba, en general, el sud peninsular és el més afectat per aquestes situacions violentes. A mode de resum podem constatar que, partir de mitjans del segle XV, els diferents conflictes coincideixen amb crisis de subsistència, la crisi social és el principal motiu. La discriminació cultural és, doncs, secundària, s'utilitza per legitimar la lluita social. La mort d'Enric IV i la conseqüent guerra de successió entre Isabel i Juana no ajuda a que el futur sigui molt esperançador.

REIS CATÒLICS

Durant el regnat dels Reis Catòlics, la població jueva no representava més d'un dos per cent del total de la població d'ambdues corones. Segons Baer anys abans de la expulsió a la de Castella hi haurien uns cent cinquanta mil i a la catalanoaragonesa uns cinquanta mil, per Pérez són números exagerats, ell n'estima vint mil. Les comunitats on vivien les trobem disperses arreu

del territori, eren unes quatre-centes poblacions, agrupades en dues-centes setze aljamies. Les comunitats tradicionals havien desaparegut o ja no tenien tanta importància demogràfica, social i econòmica. Com em dit anteriorment, aquest fet ve donat per les grans matances del segle XIV i per el moviment cap a poblacions més petites, on poder passar més desapercebut.

Em de tenir en compte, que moltes de les característiques econòmiques que se'ls hi ha atribuït als jueus son tòpics. Trobem jueus en tots els sectors comercials i en tots els estrats socials. Segons Pérez, fins i tot en el gran comerç internacional, el paper dels jueus ha esdevingut marginal i gairebé insignificant.⁴⁴ A nivell econòmic el tema de la usura i l'acumulació de capital és la raó principal per justificar l'odi al jueu, veiem com molts s'hi dediquen, però el seu número disminueix considerablement. Entre 1439 i 1469 representen el quinze per cent dels que es dediquen a prestar diners, el vuitanta-i-cinc restant son conversos i cristians. Hem de tenir en compte que la diferencia que establím ara entre conversos i jueus, al segle XV, molts cops no s'entenia ni es respectava. Dins d'aquesta demagògia, es solia encabir en un mateix sac a les dues comunitats, possiblement no tant diferenciades en molts aspectes quotidians. Per acabar de situar-nos, em de tenir en compte la diferencia demogràfica, el grau participació i la incidència social dels jueus a la Corona d'Aragó i a la de Castella. A la primera, des de l'època de Joan II, no tenien gaire participació; en canvi, a la corona de Castella, amb els Reis Catòlics encara els trobem com a assessors i encarregats fiscals.

Isabel la Catòlica és coronada a finals de 1474 com a sobirana de Castella, el seu marit, Ferran ho serà el 1479 per a la Corona d'Aragó. Sobre els Reis Catòlics és molta la bibliografia que exalta la seva figura i la seva obra, jo només vull destacar la capacitat de restablir el prestigi de la Corona i modificar l'entramat administratiu. Amb la instauració d'unes institucions i una forma de govern característica, plasmades a les Corts de Toledo de l'any 1480, és pot dir que la Corona entra a la modernitat. Un poder estatal fort era recolzat per la gran majoria de judeoespanyols, imposar l'autoritat per sobre les diferents faccions nobiliàries i socials era de gran benefici per a ells. Durant els anys posteriors als Reis Catòlics i fins a l'actualitat la figura d'aquest dos monarques son recordats com un dels millors regnats que ha tingut el nostre país.

Des del meu punt de vista, un fet molt important, és la unificació i creació mental que s'està produint durant el govern dels Reis Catòlics, desgraciadament, la definició de grup, en moltes ocasions, es realitza per contraposició a altres elements coexistents. La imatge del jueu, vist com *l'altre*, el desconegut que realitza practiques incomprensibles i condemnades per l'església; estic

---

⁴⁴ Pérez, Joseph: *Historia de una tragedia: la expulsión de los judíos de España*. Crítica. Barcelona, 2001

segur que va ajudar a crear l'imaginari social del moment i a les conseqüents polítiques d'exclusió. Una de les interpretacions que s'ha donat a aquests procés és l'objectiu d'Isabel i Ferran per homogeneïtzar la societat i unificar la cultura.

La Reina en diverses cartes, es reitera en la postura de protecció als jueus de les aljames, prohibeix qualsevol tipus d'opressió o humiliació. La visió que tenien els jueus dels Reis Catòlics, abans de la expulsió, era de protecció, justícia i caritat. Tot i la tolerància jurídica i reial que els monarques varen voler transmetre, veiem com el sentiment d'odi popular persisteix. Es recorre a estereotipar a l'hebreu, tant en dibuixos com en temes religiosos o econòmics, alguns dels exemples els trobem en coples i en refranys populars. Predicadors de les ordres cristianes s'encarregaven de difondre un ambient de fòbia, avui dia vist com una actitud irracional, per tal d'animar a la segregació. La situació del jueu, tot i la protecció oficial dels reis, a nivell social era pèssima, poc a poc s'instaura entre ells un clima de pessimisme, por i resignació davant del que semblava inevitable.

Sombart, a principis del segle XX, i més recentment Américo Castro i Sánchez-Albornoz, han presentat als jueus com els motors de l'economia, del capitalisme i el progrés. La seva expulsió va provocar a llarg termini la decadència d'Espanya. La tradició i les practiques que, en molts àmbits econòmics, mantenien els jueus no varen poder ser adoptades per els cristians. Segons Pérez no és del tot cert, en època de l'expulsió representaven un grup heterogeni, sense cap domini ni influència important en la hisenda reial, els impostos, el gran comerç... Trobem jueus en totes les capes socials, i en general, presenten les mateixes proporcions que la societat cristiana.

En època dels Reis Catòlics els jueus formaven una comunitat autònoma i separada de la cristiana. No tenien tants drets civils ni podien participar en aquells oficis que ostentessin una possible superioritat vers el cristià. Pagaven impostos, en molts cassos majors que els cristians, però, a la vegada, gràcies a aquesta autonomia, es podien organitzar dins de la aljama a través de les normes religioses i culturals. El judaisme no era una simple qüestió individual, estava organitzat en una microsocietat, al marge de la societat majoritària. Tot i el gran moviment convers, veiem com les s'han produït per por i per intentar tenir un futur una mica més segur. El criptojudaisme era existent i practicat per molta gent, quan alguns conversos eren condemnats per la Inquisició varen retornar a la fe jueva, en els últims moments de vida es varen negar al cristianisme.

La situació ja a principis del segle XV és molt enrevessada, a la difícil situació dels jueus se li suma la dels conversos, de dubtosa fe catòlica. La assimilació i unificació social que volen dur a terme els Reis Catòlics és complicada en aquesta realitat heterogènia. A aquests desigs responen les mesures que es prenen a les Corts de Toledo de 1480, la més important de les quals consisteix en separar en un barri delimitat per murs a tots els jueus de la ciutat; l'objectiu principal és trencar les relacions entre jueus i cristians. A part, també s'ha entès la llei com la intenció de prestar protecció als jueus com a súbdits, encara que, trobem en la imposició de través el desig d'afavorir una conversió total, d'aquesta manera els conversos poden desenvolupar una vida normal.⁴⁵ A través de la segregació s'intenta trencar les relacions que mantenen jueus i conversos, es troba en la mesura l'intent per assimilar al convers a la vida catòlica, es vol acabar amb les tensions socials que la diferencia produeix.

Un altre de les mesures que utilitzaran els Reis Catòlics per tal d'assimilar als nous cristians serà la instauració de la Inquisició. Aquesta ja existia en temps anteriors, però ara, els monarques no acceptaran la intromissió del papat i seran ells els que nombraran els diferents inquisidors. La butlla papal de 1478 *Exigit dincerae devotionis* és porta a la pràctica el 1480 en el moment que els reis nombren els inquisidors. Els primers actes es duen a terme a la ciutat de Sevilla de la que acaben fugint milers de conversos en busca de protecció senyorial. Els monarques, sabent que en molts casos els hi podrien oferir protecció, prohibeixen que se'ls ofereixi auxili. Aquesta mesura la prendran també anys més tard amb l'expulsió dels jueus. Entre 1481 i 1488, a la ciutat de Sevilla, s'emeten set-centes sentències a mort i més de cinc mil sentències de presó, exili o penitència. És molt extensa la llista d'hostilitats cap als conversos, les veiem en tot el període i en tot el territori peninsular. La Inquisició únicament tenia poder per a jutjar a conversos, no tenien jurisdicció sobre els jueus. Estar culpable en un procés inquisitorial, tot i salvar-te de la mort, deixava una taca en el teu futur. En molts casos, el culpable ja no podia desenvolupar càrrecs públics ni obtenir beneficis eclesiàstics. Segons el context i la legislació vigent ni els descendents d'un processat per la inquisició ho podien fer.

Una consideració a tenir en compte per tal d'entendre la societat castellana és l'existència de paganisme i de practiques d'indiferència religiosa. En tots els sectors veiem individus que, com a mínim, no son practicants de ninguna fe, en una societat on és qüestionat el teu grau de credibilitat i participació esdevé una practica perillosa i de condemna social i política.

---

⁴⁵ Pérez, Joseph: *Historia de una tragedia: la expulsión de los judíos de España*. Crítica. Barcelona, 2001 pg98

El 1483 els Reis Catòlics promouen la primera conversió forçada a la diòcesis de Sevilla, Córdoba i Cadis. Si no es volen passar a la fe catòlica se'ls obliga a marxar, aquesta mesura és un precedent de l'edicte de 1492. El poder reial, tot i les intencions del Papa de Roma, conservarà el control de la repressió de les heretgies durant molts anys.

L'EXPULSIÓ

Quan ens referim al Decret d'Expulsió emès per els Reis Catòlics, en realitat, mencionem tres documents diferents. El primer és el redactat per l'inquisidor general Tomás de Torquemada el 20 de març a la localitat de Santa Fe (Granada), a través d'una carta. El segon és promogut per Isabel i Ferran el 31 de març a Granada i l'últim, també amb data del 31 de març però amb l'única firma del rei Ferran i vàlid per a la Corona d'Aragó. Ambdós documents no es varen fer públics fins a finals d'Abril.

Torquemada redacta el primer document d'expulsió, en ells trobem semblances en l'estructura i el contingut, s'extreu que els dos següents tinguin aquest com a model. Tot i així, els oficials son els emesos per els monarques, eren els únics que tenien potestat sobre els jueus.

Tot i les semblances formals, també veiem que persegueixen el mateix objectiu, no gensmenys importants son les diferències que hi trobem. Dels tres documents, l'emès per a la Corona d'Aragó és el més dur en quant a forma i vocabulari, a més, és l'únic que, a part dels motius religiosos, introdueix la usura i factors econòmics. El document emès per a Castella és el més breu, en el primer apartat fa referència a les diferents mesures dutes a terme per als monarques, en temps anteriors, per tal d'assimilar la comunitat conversa; degut a que sembla que no s'ha aconseguit, decideixen desterrar a tots els jueus. Se'ls expulsa en comunitat, com he dit anteriorment, no es concep el judaisme com quelcom individual.

La segona part del document explica els passos per a l'expulsió. Els afectats seran tots aquells jueus que viuen en els regnes sota la jurisdicció dels Reis Catòlics, mai més podran tornar; no discriminen per edat, ni els que no han nascut en regnes castellans i han vingut a posteriori. Es dona el termini de quatre mesos, la data que finalment es manté és la proposada a la carta de Tomás de Torquemada, el 10 d'agost; els que no ho facin seran sentenciats a pena de mort i els seus béns seran requisats. Com en la mesura de les corts de Toledo de 1480, tots aquells que donin refugi o amaguin a jueus, se'ls hi requisarà les propietats. En el termini atorgat els jueus

podran vendre les seves propietats; ja que els hi prohibeixen endur-se or, plata i moneda encunyada, si que podran emportar-se lletres de canvi i certes mercaderies.

Varen ser molts els que varen optar per a la conversió, sobretot sectors intel·lectuals i adinerats. És el cas de Abraham Seneor, cap de la comunitat jueva. A la cerimònia per el baptisme varen ser presents els mateixos monarques, varen ser els padrins. Es varen dur a terme una sèrie de conversions multitudinàries i de gran publicitat per divulgar i persuadir al màxim de jueus per a que ho fessin, molts dels rabins ho varen fer.

Aquells que s'hi varen negar van procedir a la venda de les seves propietats. Degut a la urgència i a la necessitat imperant que tenien, en molts casos, ho varen fer per un preu inferior. Molts cristians es varen aprofitar d'aquesta situació i varen treure profit de la situació del molts jueus. Degut a la prohibició de treure moneda del país, canviaven els béns per a objectes i lletres de canvi. El contraban va ser una de les mesures que varen practicar molts dels expulsats, tot i la forta vigilància. Les aljames varen destinar els diners recaptats per la venda de propietats comunals per a ajudar a l'emigració dels més pobres. En tots els àmbits i situacions es varen produir injustícies i atacs contra els afectats, des de robatoris, fins a estafes en les embarcacions i homicidis per a robar-los tot el que portaven.

La quantificació de l'èxode varia segons la font. La més baixa es de 40.000 i la més alta es situa vora els 350.000; segons J. Pérez les fons més contemporànies situen la xifra en un total inferior a 50.000, comptant els que a posteriori varen tornar. Els que tornen sempre ho faran com a cristians, podran recuperar els seus béns per el mateix preu al que els varen vendre. En capítol cinc explico l'èxode del poble sefardita.

CAUSES DEL DECRET D'EXPULSIÓ

Les interpretacions han estat moltes, i segons el meu parer, no ens podem quedar en una de sola, en un conflicte les causes son múltiples i no ens podem quedar amb un anàlisi simple. Faré referència a aquelles teories extremes de l'obra de Joseph Pérez i a les de Fernand Braudel.

Segons Pérez i seguint les idees que em donat anteriorment, em de descartar la interpretació que al·lega a una necessitat financera de la corona i en el desig d'expropiació de la comunitat jueva. Aquests eren súbdits, per tant pagaven directament les contribucions fiscals a la corona, amb l'eliminació d'aquests els beneficis fiscals també desapareixien. A curt termini el benefici potser si que va existir, ja que els varen obligar pagar les deutes que tenien amb la corona, però aquest

benefici és mínim comparat amb el que traurien a llarg termini. Com ja em comentat s'ha exagerat molt la importància econòmica de la comunitat jueva a finals del segle XV. A partir dels pogroms de 1391, la capacitat econòmica se'ls hi redueix d'una manera important. Amb l'expulsió l'activitat econòmica de moltes localitats es va veure modificada, els oficis d'artesans i comerciants que practicaven varen quedar desocupats. Les dificultats econòmiques per la societat en general ja varen començar amb la implantació de la inquisició deu anys abans, es vivia en època de crisi i la situació ja anava malament.

Una altre interpretació que s'ha fet és més de caire marxista. Es creu que els promotors principals de l'expulsió eren les elits de poder, principalment noblesa feudal, que dins d'una lluita de classes volien eliminar una burgesia incipient, amb molt de poder econòmic i comercial. S'interpreta que l'expulsió els hi va servir per a eliminar la classe mitja, composta per jueus, els que podien representar una amenaça per el seu poder. Per tant, no es volia eliminar el judaisme com a fe, sinó al jueu, al convers, com a classe social. Aquesta interpretació la va donar Henry Kamen al seu llibre *La inquisició espanyola*, publicat el 1988. Segons Joseph Pérez aquesta interpretació no és del tot vàlida, els arguments que dona son els següents: primerament la incidència econòmica al voltant de l'expulsió, com em dit, era molt menor que en èpoques passades. No representaven una important classe mitja, la gran majoria es dedicaven a l'artesanía, als préstecs de petites quantitats, a la venda ambulat, al camp... per tant, els jueus, com a gran classe social, no representaven una amenaça per les elits feudals, al contrari, en molts casos els veiem que col·laboren. La prohibició de donar auxili als jueus en el moment de l'expulsió és un signe d'aquest fet. Molts, abans de marxar, varen intentar posar-se sota la protecció de senyors, però, a aquests els hi podien confiscar tots els béns, els Reis Catòlics varen sospitar la possible intervenció de nobles a favor dels jueus i s'hi varen avançar.

Una altre interpretació, defensada per Haliczzer, que il·legítima Pérez és la promoció de l'edicte per part de les oligarquies urbanes. Aquestes varen ajudar als Reis Catòlics a la guerra de successió i els varen permetre arribar al poder, com a recompensa haurien obtingut l'expulsió, estratègia per a obtenir una hegemonia en el control de les ciutats. La veritat, segons Pérez, és molt divergent. En les oligarquies urbanes trobem un gran nombre de conversos, per tant, no promourien una llei que també va en contra seva. Em d'entendre l'edicte d'expulsió com el final d'una política de desintegració començada amb la instauració de la Inquisició. També veiem com aquestes oligarquies, en molts aspectes estaven sota el control dels Reis a través del nomenament personal.

Segons Pérez, per trobar els motius reals em de fixar-nos en el document. El motiu que exposen és únicament religiós, promouen l'assimilació total dels conversos, per tant, l'edicte d'expulsió es considerat com la solució eficaç per tal de tallar el mal d'arrel. Trobem que la decisió és un raonament propi dels totalitarismes de principis del segle XX. Tot i així no trobem lògica la decisió si molts dels seus assessors eren jueus i conversos, els Reis no varen manifestar en cap moment un odi personal cap aquests sector. Llavors els reis varen prendre una decisió populista per tal de satisfer la gran massa social? Aquesta pregunta Américo Castro l'afirmaria. Tot i així Pérez conclou que els Reis Catòlics no necessitaven aquest tipus de política, varen ser molt forts i sempre es varen saber imposar a tots els sectors dominants, per tant, per què haurien de cedir davant del poble menut? I aquesta tesi tindrà més força en el moment en que pensem en la societat feudal del segle XV on els camperols no tenien ni veu ni vot.

Joseph Pérez pensa en els motius religiosos com els possibles que inspiren als reis a l'expulsió. No és vol anar en contra de la persona, sinó en contra de la ideologia i la practica de la fe; en definitiva, no en contra el jueu sinó en contra del judaisme. Jean Dalumeau relaciona i posa en comú l'expulsió de la comunitat jueva a tota Europa, primer a Anglaterra el 1290, a finals del segle XIV a França i ja al segle XV a Àustria el 1420, Zurich el 1424, Colònia el 1426 i a nombroses ciutats alemanyes. L'antijudaisme de l'època del Renaixament el veiem unificat, teoritzar i generalitzat: és una època en que es menysprea tot allò que vagi en contra de Déu; la idolatria, els turcs, les bruixes... Es crea un cos teòric amb nombrosos llibres i institucions que regulen la persecució de tot allò no cristià.⁴⁶

Tornant a l'expulsió en concret, les raons que dona Delmeau son diverses, primerament trobaríem enveges econòmiques, artesans i burgesos en contra de la prosperitat econòmica i de la usura jueva; seguidament també dona importància a les raons religioses, a la intenció d'aïllar per tal de que no hi hagin intercanvis.⁴⁷

El fanatisme religiós, la devoció que ostentaven, sobretot la Reina, els porta a sacrificar-ho tot per a la fe catòlica. Per Pérez aquest camí tampoc és el correcte, els Reis eren principalment caps d'Estat, polítics que varen portar a terme unes mesures que s'han d'allunyar de les passions religioses. No poden subordinar la política a la religió, tot i les polítiques religioses que desenvolupen, les diferents accions que duen a terme es poden explicar sense caure en la fe religiosa i en l'únic objectiu de la promoció del cristianisme. A través de l'eliminació del

---

⁴⁶ Delmeau, Jean: *El Miedo en occidente: siglos XIV-XVIII: una ciudad sitiada*. Taurus. Madrid, 1989. Pg 459-470

⁴⁷ *Ídem*

judaisme intentaven l'assimilació i la integració dels conversos a la societat espanyola. Tot i l'acord entre l'òrgan inquisitorial i els monarques, els motius podien ser diferents. L'època en que s'expulsa als jueus ja no és de crisi econòmica aguda, com quan els diferents aldarulls de principis de segle; en trobem en un moment d'auge econòmic i demogràfic, segons Luís Suárez, s'està construint l'Estat Modern. En aquest nou Estat ja no val l'heterogeneïtat de temps anteriors, ara es vol una major cohesió social, una major unió de la fe. Si Espanya i els seus reis son cristians, els seus súbdits també ho han de ser. Durant la societat d'Antic Règim l'element de cohesió era la practica de la fe, i amb ella la practica d'uns costums iguals i la promoció de solidaritat entre iguals. Amb el final de la Reconquesta ja no té sentit la multiculturalitat, el territori sota els Reis Catòlics és cristià, no és fortuït que l'edicte sigui emès tres mesos després de la conquesta de Granada. El que desapareix, com em dit anteriorment, és tota la comunitat jueva, i amb ella una microsocietat al marge de la cristiana: amb estatus autònoms i amb una independència jurídica i cultural, amb els propis caps i juristes, amb escoles i llocs de culte. El judaisme espanyol no era quelcom simple, era una comunitat dotada d'autonomia en molts àmbits. Per tant, l'objectiu principal era l'assimilació de tota la comunitat jueva per tal de crear un cos social homogeni, objectiu no complert ja que molts s'hi varen negar i varen fugir. El cas dels moros és semblant, però el procés s'inicia a posteriori, a començaments del segle XVII amb Felip II. El resultat s'entén més si veiem les relacions que existien des de la creació de la Inquisició i com es tractava als nous cristians.

Jean Dalmeau també recolza la idea de Joseph Pérez d'unificació d'una societat en base a la fe. Aquest posa l'exemple dels *Estatutos de Limpieza de Sangre*, els quals es refereixen a un dogma i creen un mite lligat als valors espanyols: la religió i l'honor. Amb l'expulsió del jueu es creava una identitat interna i de cohesió, es el moment en que moltes definicions es creen a partir de contraposicions, a partir del que no s'és es crea l'imaginari del que es vol ser.

Conseqüències del Decret d'expulsió

Que va passar després de l'expulsió? Passat el termini, a l'agost del 1492, ja no podria haver ningun jueu en el territori sota la jurisdicció dels Reis Catòlics. En aquest apartat intentaré mostrar algunes de les conseqüències que se'n deriven, tindrè dos subjectes d'estudi: primerament estudiaré la situació de la corona espanyola i després l'èxode sefardita, els indrets on varen anar i les comunitats que varen crear. En aquests capítol tenia intenció d'incloure dos últims apartats, el primer sobre personalitats destacades del món sefardita, per veure el potencial social i econòmic d'aquesta comunitat en alguns exemples clars. El segon consistia en deixar constància de la visió que han mantingut els exiliats i els seus descendents de Sefarad, informació extreta d'un article publicat per Pilar Romeu Ferré a la revista Sefarad anomenat: *Sefarad, ¿La pàtria de los sefardíes?* Al final, degut al temps i a l'extensió del treball no m'ha estat possible incloure aquest contingut.

Conseqüències a la Corona dels Reis Catòlics

Primerament estudiarem la situació dels regnes castellans i com és va desenvolupar la vida sense els jueus. Per a la redacció d'aquest capítol he utilitzat el llibre d'Àngel Alcalá, editor i coordinador del llibre *Judíos-sefarditas. Conversos. La expulsión de 1492 y sus consecuencias*. En ell intenta mantenir una actitud d'anàlisi equilibrada a l'hora de quantificar la importància de l'aportació hebraica a la cultura espanyola. Concretament em centraré en dos capítols del llibre: *La expulsión de los judíos y la decadència de España* escrits per Henry Kamen.

Henry Kamen analitza tres aspectes rellevants per a entendre el paper desenvolupat per els jueus a Espanya i les conseqüències que va portar l'expulsió del poble sefardita. Primerament, senyala la importància del romanç com a llengua, estil artístic i literari, desenvolupat a partir del segle XII; després fa referència a la depressió filosòfica i científica que va haver durant temps immediats a l'expulsió i, per últim, el paper desenvolupat en la cultura de la minoria conversa.

A partir del segle XII degut a la poca educació en base al llatí i al poc ús d'ell, els monarques del moment, com a màxim exponent Alfons X decideixen donar un gran impuls al romanç castellà com a llengua. En aquesta promoció de l'idioma vernacle varen tenir un paper destacat els jueus. Els jueus promouen l'ús del romanç per diversos motius, però "X" els redueix a l'odi al llatí com a llengua de la Iglesia Catòlica i per ser la que promou l'antisemitisme. L'ús del castellà és quelcom natural i espontani per als jueus espanyols, amb les escoles de traducció jueves, creades

a la ciutat de Toledo, es crea una institució per a la penetració de la cultura grega i la tradició filosòfica. Per a Castella representa un impuls i l'inici del desenvolupament cultural donat en èpoques posteriors. Amb la invasió musulmana a la ciutat de Toledo conviuen tres cultures que, conjuntament, varen aconseguir traslladar al món cristià el saber antic. El paper del jueu va ser de molta importància en aquesta ciutat, mantenia posicions d'acostament entre les dues comunitats, en moltes ocasions era el nexa entre elles, més diferenciades entre sí. La comunitat jueva de Toledo, fins finals del segle XIII, va impulsar el que es podria anomenar com a "primer humanisme castellà".

Amb la promoció de la Iglesia Catòlica, organitzada com un sistema defensiu davant de l'enemic, es posa en marxa durant la Reconquesta un reconeixement de la tradició visigòtica, aquesta més pobre i més intransigent des del punt de vista filosòfic, però més segura per la promoció de la fe i la lluita contra l'enemic. Amb els Reis Catòlics es produeix l'assimilació de les diferents cultures preexistents a la Península com és el judaisme i l'islamisme. Amb ells es perd part del potencial filosòfic i científic d'èpoques anteriors, a la vegada que es potencia un únic àmbit de la fe, fet que porta a la unificació social, a l'antisemitisme i a la creació de la Inquisició.

Com descriu Sánchez Albornoz, amb l'expulsió dels jueus, es veu clarament la preocupació de la neteja de sang, el paper de la Inquisició, i jo afegeixo: l'homogeneïtzació de la societat; aquest procés va ser clau per a denunciar i eliminar el *diferent*. Amb la exaltació de l'ímpetu tradicional castellà i l'afirmació del catolicisme militant es va crear un cos simbòlic que va ajudar a fer més fort l'esperit d'unió sota una mateixa fe.

Després de l'expulsió, la minoria conversa, per tal d'assimilar-se a la societat i de contrarestar la repressió dels Estatuts de Neteja de Sang, varen defensar la doctrina del *cos místic*. Es varen posicionar en la defensa de la llibertat i la igualtat. Veiem una influència clara de Erasme de Rotterdam i les seves interpretacions que porten a l'exaltació de l'individu i a la recerca de la seva llibertat.

Tot i la política i persecució en contra dels conversos, molts d'ells varen desenvolupar un important paper en la cultura espanyola. Que hagués passat si no haguessin estat expulsats? Això mai ho sabrem, però el que sí que puc afirmar és: una societat amb major heterogeneïtat social, amb alternatives i amb la llibertat d'escollir entre elles, esdevé més activa i amb una producció cultural i científica de més abast i més treballada.

Henry Kamen en el capítol: *La expulsión de los judíos y la decadencia de España*, deixa clar que unes conclusions úniques tenint en compte l'expulsió com a trencament, establint un abans i un després en la història de la societat esdevé controvertit. Molts aspectes de la vida dels jueus espanyols son estudiats i interpretats des de moltes vessants diferents, em de tenir cautela a l'hora de afirmar depèn de quina proposició. Hem d'adquirir una visió d'anàlisi multi-causal i de gran abast, intentant interpretar com més factor, millor. El fet que més transcendència i debat ha portat, és l'econòmic; com he defensat en el capítol tres, segons la línia de Joseph Pérez, a partir del segle XV, els jueus ja no tenen tanta importància a nivell econòmic i no representen la oligarquia urbana encarregada del comerç i de la vida prestemista. Segons Julio Caro Baroja el debat està viciat i sense un anàlisi acurat. Jaume Vicens Vives diu que amb l'expulsió es va eliminar l'únic grup capaç de posar en marxa el primer capitalisme; va trencar la prosperitat de molts municipis; a la vegada, es varen mobilitzar grans quantitats de riquesa per a finançar la política exterior dels Reis Catòlics i per a la riquesa de l'aristocràcia.⁴⁸ John Elliot creu que a partir de 1492 va desaparèixer d'Espanya una comunitat dinàmica amb capital i una habilitat que havia contribuït per enriquir el territori. Degut a l'expulsió es varen debilitar les bases econòmiques de la monarquia, i va privar a l'indústria castellana d'hàbils artesans i d'un capital d'allò més necessari.⁴⁹

Per Henry Kamen s'ha de tenir en compte que el segle XV és de crisi, per tant, moltes situacions que es donen a posteriori de l'expulsió son donades per la situació decadent del moment, no tot ve donat per la pèrdua del potencial hebreu. Tot i així, existeixen àries on la decadència d'Espanya i la decisió dels Reis Catòlics mantenen una relació directa. A continuació veurem el debat i la crítica que estableix Henry Kamen amb els historiadors citats anteriorment.

El primer àmbit que discuteix és la posició que defensen Elliot i Vives. Kamen, a diferència d'aquests, expressa l'idea de la heterogeneïtat social dins del món sefardita, aquests no formaven part únicament d'una classe mitja emprenedora i amb les claus del capitalisme futur. El paper econòmic desenvolupat per els jueus, a partir del segle XV, es veu molt debilitat, per tant, no podem acceptar la relació de jueus espanyols amb classe mitja.⁵⁰

La relació d'indústria amb artesans jueus que realitza Elliot també és qüestionada per Kamen. Per ell els hebreus participaven d'una manera marginal a la indústria cristiana, no eren més

---

⁴⁸ Vicens Vives, Jaume: *Aproximación a la historia de España*. Salvat, Madrid: 1970, p. 112

⁴⁹ Elliot, John: *La España Imperial*. Vicens Vives, Barcelona: 2012

⁵⁰ Molas Ribalta, Pere: *La burguesía mercantil en la España del Antiguo Régimen*. Cátedra, Madrid: 1985

qualificats que els obrers cristians i, a la vegada, tampoc veiem proves d'un gran inversió econòmica en empreses cristianes. El jueu és condemnat ja al segle xv a viure en una comunitat separada, aquesta tenia les pròpies indústries i professions, amb una estratificació social existent. La seva participació estava limitada a una econòmica local, i a la indústria drapera. El seu intercanvi amb l'alta societat econòmica cristiana es basava en transaccions monetàries, el poc excedent econòmic del que disposaven l'invertia en préstecs. En matèria de començ internacional si que tenien molta incidència, en totes aquelles ciutat portuàries varen jugar un paper molt actiu, fins i tot després de la instauració de la inquisició. Tot i així, després de 1492, es va augmentar la participació de la població hebrea en el comerç, com veurem en l'apartat següent. Tampoc creu que amb l'expulsió dels jueus molts municipis haguessin entrar en ruïna, no constata ni una comunitat que s'extingís degut a l'absència d'una minoria.⁵¹

Amb l'expulsió veiem que no la totalitat dels jueus han estat expulsats, existeix una minoria semítica conversa que va seguir amb les funcions que desenvolupava abans de dit desastre. La imatge d'una Espanya despoblada totalment de jueus no és verídica. Varen seguir desenvolupant les mateixes funcions i estats socials, no hi ha dubte de la importància que segueix desenvolupant la població semítica. Tot i així Henry Kamen valora que per a realitzar un estudi definitiu cal millorar les dades estadístiques de les que disposem.

La diferència d'altres comunitats de tradició europea, els jueus compartien uns interessos entre les diferents comunitats basats en la religió, molts cops amb actituds ortodoxes. Els llaços familiar i els diferents interessos traspassaven fronteres, era una comunitat dispersa degut a els diferents èxodes que va haver de patir. Amb la conversió, com veurem en l'apartat següent, molts d'ells varen tenir la possibilitat de millorar la situació personal, per una part, mantenien la bona situació de quan eren jueus, i ara, al entrar en la nova societat, es varen desplegar al seu abast nombroses oportunitats.

Tot i aquesta exposició Henry Kamen presenta una visió moderada de la participació econòmica en números absoluts tant de jueus com de conversos. Aquests mai varen presentar una posició de dominació vers el total de població, i quan ho va poder semblar es varen elaborar els Estatuts discriminatoris de neteja de sang. Varen tenir un marge d'actuació molt petit i mai en unes dimensions prou grans per a que la seva absència provoques la decadència d'Espanya.

Des del meu punt de vista, aquells que varen prendre la decisió d'expulsió i aquells que, al capdavant de l'Estat espanyol en els anys següents, han seguit polítiques de discriminació social

---

⁵¹ Henri Lapeyre gran especialista en l'economia espanyola del segle XVI

i han tingut en aquesta política dels Reis Catòlics, un exemple a seguir; si que son la gran decadència d'Espanya. Així descriu Francisco Franco la política dels Reis Catòlics en una carta de l'any 1941 al príncep Joan de Borbó:

*La Monarquía de los reyes Católicos fue una Monarquía revolucionaria, totalitaria en el más puro sentido de esta palabra; lo demuestra cuando a los inveterados excesos de los grandes señores, crea y opone la Santa Hermandad, que asegura a los viajeros y al comercio contra sus expoliadores, echando los cimientos de la moderna fuerza del orden público; al recabar y asumir el supremo poder de las órdenes militares, nervio de los ejércitos de aquellos tiempos; al limitar jurisdicciones y reforzar poderes, recabando una mayor y más eficaz intervención en los nombramientos de la Iglesia; al imponer la Fe de Cristo a todos los españoles, expulsando de nuestras tierras a judíos y moriscos, y unirlos a todos en la gloria y el sacrificio. Su Corte se componía entonces de guerreros y de santos [...]*⁵²

---

⁵² Muniesa, Bernat: *Dictadura y transición. La España Lampedusiana*. Volumen I: La dictadura franquista. 1939-1975. Publicacions i edicions Universitat de Barcelona. Barcelona, 2005. Pg 42

Diàspora sefardita

Cap a on varen anar els jueus expulsats? Que varen fer a les noves comunitats? Varen intentar tornar a Espanya? Aquestes son algunes de les preguntes que en aquest capítol intentaré donar resposta. Em centraré en el procés d'immigració de tots aquells jueus que a partir del segle XIV varen començar a marxar de la península. La diàspora no consisteix en un moment puntual, amb l'expulsió el fenomen augmenta i durant tot el segle següent es produeix un moviment constant, durant tot aquest temps varen proliferar nombroses comunitats definides com a sefardites.

En el moment que els jueus surten de territori hispà es dirigeixen o bé a països cristians o a musulmans, els països cristians son: Portugal, Itàlia, Províncies Unides i França. Els països musulmans són més nombrosos i van des del Mar Negre fins al Magreb, les ciutats que varen destacar per la seva proliferació econòmica i cultural son Constantinoble, Izmir, Adrianòpolis i Tessalònica.

Segons la historiadora Díaz Más trobem fins ara dues diàspores, la primera va des de l'expulsió fins a mitjans del segle XVII, la segona va des de llavors fins el segle XIX. Aquestes venen delimitades per profundes crisis.⁵³ Els primers que varen fugir de les hostilitats produïdes a finals del segle XIV es varen dirigir a les comunitats del Nord d'Àfrica. A partir de 1492 varen iniciar el camí cap a l'estranger unes cent mil persones, el destí poques vegades és fix, moltes d'elles varen passar per nombrosos territoris fins a poder-se instal·lar en pau. La reacció dels diferents Estats també va ser molt diferent, en alguns son perseguits, maltractats i expulsats; en canvi, en altres son acollits i convidats a assentar-se; tanmateix, un altre reacció que es va donar és la simple tolerància.⁵⁴ En aquells territoris que se'ls hi va permetre una llibertat de culte, molts dels convertits en territori Peninsular es varen reconvertir i retornaren a la fe judaica.

L'exposició que aquí plantejo consisteix en dividir les zones de recepció en tres grans blocs: Europa Occidental, Imperi Otomà i Nord d'Àfrica. En cada context geogràfic faré menció de les particularitats de cada país o territori, remarcant aquelles ciutats on es va produir una promoció de la comunitat sefardita.

---

⁵³ Díaz Más, Paloma: *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*. Riopiedras. Barcelona, 1993. Pgs 192

⁵⁴ Bel Bravo, Ma. Antonia: *Sefarad. Los judíos de España*. Sílex. Madrid, 2006. Pgs 430

Europa Occidental

Les diferents comunitats a Europa Occidental es formen a partir d'un llarg procés històric durant els segles XVI i XVII, a partir del XVIII és quan trobem comunitats plenament assentades i amb una demografia i activitat econòmica molt important per a la societat.

Son ciutats poblades per cristians nous que, degut a la forta repressió que reben a Espanya i Portugal, decideixen emigrar i, si se'ls permet, retornar a la creença hebrea. Creen noves comunitats a mesura que van recuperant les seves practiques i costums, ja perdudes anteriorment degut a la seva conversió al cristianisme. Varen fundar grans comunitats a les ciutats d'Hamburg, Amsterdam i Venècia. Degut al desig de retornar a quelcom perdut, l'adaptació no va ser fàcil i va estar carregada de nombrosos dilemes en tots els àmbits de la vida quotidiana. Tot i així, la reconversió va aportar una creativitat cultural molt significativa i mai vista en un poble immigrant: es varen publicar en espanyol i portuguès nombroses obres literàries de molts estils diferents.⁵⁵

França

País on varen expulsar als jueus el 1394, tot i així, a partir de la primera meitat del segle XVI, veiem l'emigració de nombrosos conversos que fugien de la Inquisició. És a partir d'Enric II, coronat el 1547, quan es va donar protecció a tots els nous cristians que s'establissin en territori francès. Amb Luís XV se'ls hi concedeix la pràctica mosaica el 1723, en aquest moment, les comunitats de jueus son evidents, generalment son anomenats *Nations jueves portugaises*. Anys abans de la Revolució Francesa hi han uns 40.000 jueus, 20% dels quals eren sefardites, assentats principalment a les ciutats del sud: Baiona i Bordeus. Baiona destaca la comunitat per la intensa activitat religiosa, en canvi, a Bordeus destaquen per la seva pràctica secular, trobem més activitat econòmica i la promoció de nombrosos membres benestants. Son ciutats molt properes a la frontera amb la Bascònia, Baiona fins i tot hi va formar part en temps anteriors; aquesta proximitat també ens dona pistes per entendre els motius de la proliferació de les comunitats sefardites.⁵⁶

---

⁵⁵ Bel Bravo, Ma. Antonia: *Sefarad. Los judíos de España*. Sílex. Madrid, 2006. Pgs 430

⁵⁶ *Ídem*

Itàlia

En èpoques anteriors a 1492 la població jueva dels diferents estats italians era mínima i molt dispersa geogràficament, amb poca importància social i econòmica. Els primers exiliats a partir de l'expulsió, es varen instal·lar a les ciutats de Ferrara i Roma. En territori pontifici els jueus no estan exclosos i el Papa Alexandre VI els hi va permetre establir-s'hi. El 1524 a Roma, ja amb el papa Clement VII, sabem de l'existència de més d'una sinagoga amb topònims hispans: els Catalans i un altre anomenada dels Castellans, constituïda ambdues per jueus expulsats.

Amb el papa Pau IV (1555-1559) els jueus veuen com la història es repeteix, son obligats a l'exclusió social, a viure en barris separats i a dur distintius. És en aquest període, quan la Inquisició comença a fer de les seves, sobretot a la ciutat d'Ancona, se'ls va permetre viure en un gueto construït per el Papa Pau IV el 1555.

És a mitjans del segle XVI quan comencem a veure un moviment migratori clar de sefardites, aquests és desplaçaven des de l'imperi Otomà i des de Portugal, això es produeix quan la Inquisició va començar a perseguir als diferents conversos Castellans en el Regne de Portugal. Com passa en molts indrets on els expulsats es desplacen, allà on van alguns decideixen seguir amb les creences jueves, altres, en canvi, ja batejats a Castella, decideixen seguir com a conversos. A l'actual Itàlia, els nou vinguts provinents de la Península se'ls va anomenar *Ponentins*, a diferència dels que arribaven d'Orient, anomenats *Llevantins*.

La tradició mercantil del Mediterrani els hi va servir per a crear una extens comerç des de l'Imperi Otomà fins les Províncies Unides. A Itàlia si varen instal·lar, entre molts altres, empresaris innovadors i banquers amb molt de capital inversor que, mitjançant una extensa xarxa de firmes comercials i financeres, es varen integrar al comerç mercantil. Degut a la seva tradició i iniciativa financera els sefardites varen ser un element social volgut en molts territoris diversos. Fins i tot en aquest moment els Papes acullen a aquells que a Espanya els han expulsat per motius religiosos, no tenien cabuda a la societat dels Reis Catòlics. Aquest fet m'ha suscitat molts dubtes, és impressionant com en un lloc se'ls expulsa i en d'altres, se'ls acull. En aquest cas en concret, on el màxim exponent polític i religiós és el Papa, la incoherència és encara major. Fins i tot en alguns casos, se'ls hi va arribar a atorga un règim especial per tal d'incentivar-hi l'entrada. Sembla ser, que el factor econòmic ens dona la resposta d'aquesta incoherència. En el cas dels principats italians, veiem com els atorgant privilegis i franquícies

que els posaven en un estat de sanejament respecte el passat, no els podien investigar per accions passades.⁵⁷

Es varen establir comunitats sefardites a les ciutats d'Ancona, Ferrara i Florència. El 1538 el Duc Ercole II invita expressament a venir a tots aquells jueus de parla espanyola. Em de tenir present que, la procedència d'aquests en el segle XVI, no serà Castella o Aragó, provenen de territoris on varen anar a parar durant el primer èxode, com és el cas de Portugal, nord d'Àfrica o l'Imperi Otomà.

Tots aquests nou vinguts varen ajudar a potenciar la vida a les ciutats a nivell cultural i econòmic. A Ferrara és molt coneguda la traducció de la Bíblia de l'any 1553 dels portuguesos Abraham Usque i Yom Tob Atias. A la mateixa impremta Samuel Usque va publicar una de les obres més importants de la literatura dels sefardites portuguesos: la *Consolaçam as tribulaçoens de Israel*.⁵⁸

Diferents ducs de la Toscana varen promoure l'assimilació dels expulsats de la Península, l'interès primer era el comercial. El port d'Ancona, dins de l'Estat Pontifici, va ser clau per el comerç papal degut al seu port i les comunicacions amb d'altres d'Orient i Grècia. La situació canvia amb el Papa Paulo IV (1476-1559), va anul·lar tots els privilegis donats als nouvinguts degut a qualificar d'heretgia les diferents activitats comercials i financeres que practicaven.

La ciutat de Venècia presenta un cas molt peculiar i de gran transcendència històrica. En aquesta ciutat no hi ha comunitat jueva reconeguda fins al creació del *Ghetto Nuovo* el 1513. A Venècia se li suma a la seva tradició comercial, l'assentament d'uns experts en la matèria, aquests factors fan que esdevingui, fins a finals del segle XVI, en la ciutat més important de l'èxode sefardita d'Occident. Tot i una primera expulsió de la ciutat, a finals del segle XVI, les autoritats venecianes veuen en aquesta comunitat una gran oportunitat econòmica i la capacitat financera per a dur a terme les expedicions cap a Orient, corregeixen i els tornen a acceptar, aquest cop els atorgaran beneficis especials per que no dubtin per tornar.

Hamburg i Amsterdam

Anvers durant l'època colonial espanyola, va significar, el centre econòmic del nord d'Europa. Amb Carles I, a mitjans del segle XVI, els conversos són expulsats acusats de criptojudaisme.

---

⁵⁷ Bel Bravo, Ma. Antonia: *Sefarad. Los judíos de España*. Sílex. Madrid, 2006. Pgs 430

⁵⁸ Díaz Más, Paloma: *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*. Riopiedras. Barcelona, 1993. Pg 55 i ss

Tot i així, no varen aconseguir eliminar-los a tots i a principis del segle XVII trobem la proliferació de centres sefardites. A posteriori de la rebel·lió de les Províncies Unides, a partir de 1579, veiem com es creen dites comunitats, fet que va ajudar a la immigració de majors conversos.

La guerra fa desplaçar a les comunitats del sud cap al nord, en aquest moment és desenvolupa la colònia de mercaders portuguesos d'Hamburg. Centre del comerç del sucre i les espècies, entre d'altres productes colonials. A partir de 1595 veiem un regulació de les autoritats per restablir la futura comunitat sefardita, en aquesta ciutat predominava la religió luterana i es va mostrar força receptiva, si més no, en un inici, al corrent migratori de cristians. En el moment que s'estableixen, que detecten les practiques jueves, surten alguns sectors local opositors.

Degut a moments de pau entre Castella i el nord d'Europa el comerç marítim es va poder reobrir. Gràcies a aquest comerç la ciutat d'Amsterdam es va convertir, a nivell econòmic, en la més important de la zona nord. Aquesta proliferació mercantil va ajudar per a que s'assentessin nous mercaders procedents de la Península. Era una època on es jugaven l'hegemonia comercial amb Hamburg, aquesta cap el 1621 torna a ser la primera a nivell econòmic, veiem com molts d'ells es desplacen d'una ciutat cap a l'altre. A començaments del segle XVII les autoritats d'Amsterdam no regulaven de ninguna manera l'assentament dels jueus, tot i així, vivien en certa tolerància i llibertat, els hi permetien practicar, en privat, el culte hebreu sense ser acusats de cap delictes. Poc a poc, la població sefardita va creixent i es desenvolupà fins a arribar a integrar-se a la societat i al món econòmic de la ciutat. A finals de segle XVII la prosperitat econòmica decau degut a la guerra però no li costa recuperar-se de la guerra, en aquesta època ja és considerada la mare de la diàspora sefardita a Occident. Amb la independència de la Corona de Castella l'auge econòmic és considerable: la lliure circulació marítima fa que el comerç creixi, s'obrin noves rutes comercials i els sefardites consoliden les seves grans empreses. La immigració creix procedent de Castella i d'altres ciutats del nord, antigament dominades per la Corona de Castella. A la nova comunitat veiem jueus d'origen portuguès i de Castella, s'instal·len en una mateixa zona, encara que no hi estan obligats. Finalment el 1652 és crea l'anomenada *Beth Israel*, la comunitat dels sefardites a Amsterdam.

El 1657 amb el reconeixement de pertànyer a la República Holandesa la comunitat sefardita d'Amsterdam arriba a la seva plenitud. Tenim xifres demogràfiques per a l'any 1672, els quantifica sobre els 2500 habitants. A la mateixa comunitat trobem hebreus d'altres procedències com ara alemanys, lituans i Polonesos, i de l'Imperi Otomà.

Trobem personalitats significatives com Jacob Sasportas, rabí d'Amsterdam en l'últim quart del segle XVII, considerat una de les majors personalitats del món sefardita. També trobem exemples d'intel·lectuals crítics amb el judaisme i els textos bíblics com el metge d'origen portuguès Juan Prado i el convers reconverit Benito Espinosa. Fins mitjans del segle XVIII trobem múltiples tractats i obres en defensa de la fe i és especialment a la ciutat d'Amsterdam, on veiem els atacs més clars a les heterodòxies del món jueu que perviuen en el temps i en l'espai. Donen testimoni de corrents i alternatives a l'autoritat rabínica, el text talmúdic, l'exclusivitat de la religió jueva, així com el seu *tancament social*. Veiem creada una organització comunitària inspirada en ciutats com Venècia amb contacte amb indrets com Palestina, amb institucions d'assistència mèdica, econòmica i escolar. És clar el nivell cultural al que varen arribar, es dediquen a professions com medicina, jurisdicció i a l'estudi de les lleis religioses. Tenien en funcionament nombroses impremtes que produïen llibres en hebreu, espanyol, portuguès i yidich, d'origen askenazí.⁵⁹

La Gazeta de Amsterdam, escrit en ladí i de temàtica econòmica és el primer diari publicat, la primera tirada és de l'any 1675 i durà fins a vint-i-dos anys. En aquesta època es va començar amb la labor de traducció de llibres escrits en hebreu i d'èpoques anteriors com Maimónides i Sebet Yehudá. Veiem obres de creació autòctona fins el segle XVII, com el pensament filosòfic d'Abraham Pereira, Daniel Leví de Barrios⁶⁰ o les sàtires de Yosef Penso de la Vega.⁶¹

L'activitat mercantil i bancària que varen desenvolupar els sefardites és clau per entendre l'expansió econòmica i imperial d'Holanda durant el segle XVII. Molts d'ells varen embarcar cap al nou món, es produeix el que anteriorment em anomenat segona diàspora, participen en l'experiència colonitzadora de la mà de les autoritats holandeses al nord del Brasil i al Nord Amèrica, sobretot a Nova Amsterdam, futura Nova York. Molts d'ells es varen instal·lar allà on desembarcaren, altres en canvi, varen seguir la colonització cap a altres indrets com Rio de Janeiro o Buenos Aires.

---

⁵⁹ Obras Daniel Levi consultables en:

<http://bdh.bne.es/bnearch/Search.do?numfields=1&field1=autor&field1val=%22Barrios%2c+Miguel+de%22&field1Op=AND&exact=on&advanced=true&language=esEn>

⁵⁹ Obra de Yosef Penso de la Vega: *Confusión de Confusiones* (1688)

http://www.dbnl.org/tekst/vega002conf01_01/vega002conf01_01.pdf

Inglaterra

Després de l'expulsió dels jueus el 1290 la presència d'aquests no va ser evident fins el 1565. En realitat es definien com a conversos, però és molt probable que la seva fe vertadera fos l'hebrea. Els sefardites vivien a la ciutat de Londres, provinents de Portugal. Amb la monàrquica restablerta de la mà de Carles II (1660-1685) els sefardites guanyen importància econòmica i se'ls percep com a un benefici per la proliferació del comerç. La comunitat no para de créixer, el 1680 es comptabilitzen 414 individus. Dins del concepte sefardita també incloem tots aquells immigrants que es mantenien com a cristians, però vivien en la mateixa comunitat i eren participants d'una cultura i unes praxis clarament judeoespanyoles. A principis del segle XVIII es concedeixen les primeres assimilacions oficials, és durant el regnat de Jordi I el 1723 quan tots els jueus nascuts en el país eren ciutadans anglesos, tot i no seguir la religió oficial. Amb aquesta mesura les comunitats proliferen i ja trobem sefardites a poblacions com Manchester i Liverpool. El 1740 havent residit set anys a territori anglès ja se't concedia la ciutadania. Seria una investigació bonica i d'aprofundiment en el tema saber la incidència d'aquestes comunitats sefardites a la Revolució Industrial, veure si de veritat varen ser un sector social que va incentivar a la innovació i va motivar els canvis que se li atorgant a dita revolució. Varen arribar a aconseguir durant la *Commonwealth*, finals del segle XIX, la llibertat del culte judaic.⁶²

Portugal

Els jueus emigrats, com em vist anteriorment, allà on es varen instal·lar, varen desenvolupar activitats econòmiques i científiques de gran importància. Un cas exemplar és el paper que varen tenir els nous cristians al regne de Portugal. Com constata Ellis Rivkin en el capítol: *Los cristianos Nuevos portugueses y la formación del mundo moderno*, del llibre de l'Àngel Alcalá⁶³ aquests varen dur a terme tres canvis molt importants per el *Món Modern*. Varen instal·lar l'esperit d'empresa dins de l'economia, varen posar els drets naturals dels individus en l'esfera política i per acabar, constata una alliberació mental, unes pràctiques agnòstiques que els va ajudar per a la producció intel·lectual.

El 1497 apareix la nova situació dels conversos al regne de Portugal, és el moment en que les autoritats obliguen als jueus a convertir-se. Degut a la poca tradició del regne de Portugal en

---

⁶² Bel Bravo, Ma. Antonia: *Sefarad. Los judíos de España*. Sílex. Madrid, 2006. Pgs 430

⁶³ Alcalá, Àngel (Ed.): *Judíos, sefardites, conversos: la expulsión de 1492 y sus consecuencias: ponències del Congreso Internacional celebrado en Nueva York en noviembre de 1992*. Àmbito. Valladolid, 1995. Pgs 654

matèria judaica i al no haver-se produït hostilitats en contra d'aquests, els conversos sustentaven càrrecs dins l'administració i varen ser part dels promotors del món modern. La política duta a terme per Manel I és molt sorprenent, el 1507 emet un decret per tal d'alliberar i normalitzar la pràctica jueva. Aquest decret promet no promulgar lleis discriminatòries en contra de la minoria jueva, els permet marxar del territori i tornar quan vulguin, exportar amb ells diners i mercaderies. L'objectiu principal era potenciar el comerç portuguès i fer que els jueus i conversos s'assentessin en el territori, queda clara la posició del monarca, la fe la deixa en deteniment a la política. Hem d'inserir el procés dins del context de finals del segle XV: Vasco de Gama el 1497 havia descobert una nova ruta marítima cap a l'Índia i amb els jueus, intentaran explotar aquesta nova via. Son una classe emprenedora, amb capital, amb una tradició comercial que els portava al risc i amb una capacitat d'adaptació i assimilació de les noves estratègies econòmiques. Està clar que pels jueus era també una gran oportunitat on poder desenvolupar la seva capacitat econòmica, varen preferir quedar-se a Portugal en comptes de dirigir-se a l'Imperi Otomà. En general fins el primer terç del segle XVI, els conversos portuguesos varen seguir fidels a la fe cristiana. Les relacions econòmiques i socials que varen practicar mai varen estar en contacte amb l'Imperi Otomà.

El canvi es produeix amb la introducció de la inquisició el 1556. S'intuïa que seguiria el camí de l'espanyola, i molts dels conversos varen canviar d'identitat religiosa per por a les represàlies. Rivkin constata la lliure elecció de fe que varen practicar els jueus fins en aquell moment, varen suposar veritables homes d'empresa, es varen sacrificar per tal de poder desenvolupar la seva vida individual d'una manera plena i lliure. Varen ser pràctics, varen elegir aquella fe que els permetés desenvolupar una vida més tranquil·la. És el previ pas que, en èpoques posteriors, varen donar els calvinistes. L'autor veu en aquestes decisions l'esperit d'empresa en l'esfera econòmica i l'establiment dels drets inalienables de l'individu en política. També em de pensar en les noves possibilitats que se li obrien als jueus convertits.

La llibertat intel·lectual és un altre aspecte que varen desenvolupar els jueus expulsats establerts a Portugal. Amb Maimónides la reflexió religiosa esdevé molt important, aquesta no creix si no és dona una mica de marge a l'ortodòxia. Molts jueus com Uriel da Costa (1585-1640) i Baruch Spinoza (1633-1677) varen estar a la Vanguardia d'aquells que varen posar les bases per a la llibertat humana, per a la llibertat de les creences separades de la religió i la política. Son homes que, a través del seu bagatge, posen en primer terme a l'home en deteniment de Déu. Spinoza recull el llegat de da Costa i el teoritza i en crea una filosofia política basada en el bon govern i el mal ús de la religió, entesa com a enemiga de l'intel·lectualisme. Spinoza va obrir la ment

humana de les limitacions externes, va obrir el camí per a la doctrina de la justificació no per la fe sinó per la raó, va animar a seguir per dret natural les eleccions de consciència individual. Aquest personatge els situem a la República d'Amsterdam, on cada persona és lliure com a individu. Eren nascuts com a jueus però molts d'ells es convertien, possiblement motivats per la llibertat que els hi concedia la practica cristiana.

Imperi Otomà

En tot el territori sota domini dels turcs els jueus varen ser ben rebuts, varen ser considerats com una minoria lleial i participativa en els afers econòmics i industrials. Al segle XVI ja veiem a molts jueus despuntar en sectors econòmics, càrrecs polítics i administratius. En molts aspectes varen aconseguir un nivell de vida major que la dels pobles cristians de l'Imperi i que molts dels jueus que vivien en territori cristià.⁶⁴ Aquesta acceptació era donada degut al gran nivell cultural i tècnic que tenien, varen ser molt útils per a les diferents necessitats que experimentaven els diversos territoris otomans. Varen crear grans centres intel·lectuals en ciutats com Safed, al nord de l'actual Israel, Tessalònica, Istanbul durant segle XVI i Esmirna en el XVII. Es varen dedicar a l'impremta, l'artilleria, el comerç i a l'industria especialitzada, nogensmenys important la dedicació que varen tenir en oficis manuals i artesans, com teixir i el petit comerç.

Alguns jueus varen arribar a ostentar importants càrrecs com a consellers de finances, com a recaptadors d'impostos i com a diplomàtics. Existeix una relació entre l'època d'esplendor de l'imperi i la promoció de l'activitat econòmica dels jueus, de fet, fins a principis del segle XVIII veiem una important activitat econòmica, aquesta segons J. I. Israel és donada degut als amplis contactes internacionals i a la fraternitat innata que existeix entre el poble jueu.

Degut a les característiques polítiques i socials de l'Imperi, als jueus se'ls va permetre desenvolupar una vida comunitària amb autonomia. Desenvoluparen una organització semblant a les aljames medievals de la península, agrupant-se al voltant de les sinagogues, anomenades per el topònim de procedència d'alguns habitants de la comunitat. Com a màxima autoritat moral trobem al Rabí, acompanyat per consellers, tots ells prenen decisions i administraven els recursos. En molts aspectes, la comunitat s'autoregulava i va desenvolupar un sistema de suport mutu, d'escolarització i de justícia. Els tribunals rabínics disfrutaven d'amplies competències

---

⁶⁴ Díaz Más, Paloma: *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*. Riopiedras. Barcelona, 1993. Pgs 192

per tal de seguir la llei Talmúdica i la tradició hebrea en relació al dret familiar i la legislació interna de la comunitat.⁶⁵

Tessalònica sempre ha tingut molta importància per els sefardites degut a la tradició i el gran número d'ells durant milers d'anys. Els trobem ja en època romana, tot i així, amb la conquesta dels turcs, es varen traslladar a Istanbul. Amb la diàspora sefardita de finals del segle xv va renéixer la comunitat preexistent. La comunitat no parava de créixer degut a les contínues immigracions i va adquirir un alt grau d'independència amb institucions pròpies i amb una força política i econòmica molt important. Amb el final de la Primera Guerra Mundial, la ciutat va passar a formar part del nou estat Grec.

Degut a la heterogeneïtat de l'Imperi Otomà, els jueus varen poder seguir utilitzant l'hebreu i el judeoespanyol. Tot i així la llengua evoluciona per el seu propi camí degut a l'aïllament dels sefardites, l'influència d'altres llengües... A finals del segle xvii l'espanyol que parlen ja és qualificat com una llengua diferent de la que es parla a la península. La llengua és un tema sensible en l'àmbit sefardita i és de gran acceptació per part de la societat espanyola que encara hi hagi gent que el mantingui.⁶⁶

Amb el pas del temps, ja en el segle xvii, dintre les comunitats jueves de la major part de les ciutats de l'actual Turquia i en els Balcans, trobem una hegemonia sefardita. El ladí és consolidat com a llengua vernacle dels sefardites i proliferen nombrosos textos i obres literàries. Les formes de vida sefardites es converteixen en les dominants. A finals de segle, amb el moviment messiànic, promogut per Sebatay Cevi (1626-1676) sefardita d'Esmirna, i la conseqüent decepció del moviment, les autoritats rabíniques cada cop es mostren més ortodoxes. Les polèmiques religioses disminueixen, així com el nivell d'instrucció de la comunitat. Experimenten un declivi cultural lligat a una disminució de l'educació Talmúdica. A partir del segle xviii, degut al baix nivell de l'hebreu i per la dificultat del raonament religiós, la divulgació de la fe es va realitzar amb llengua vulgar. És el segle xvii quan el judeoespanyol adquireix major importància i la seva producció artística es veu incrementada amb la proliferació de nombrosos temes: traduccions bíbliques, reflexions morals, festivitats... El gènere més utilitzat i el que més transcendència a deixat és la cobla.

Hem d'entendre que una comunitat no resta aïllada del món que el rodeja. L'imperi, conjuntament amb les nombroses comunitats que el formaven, va desenvolupar processos que

---

⁶⁵ Bel Bravo, Ma. Antonia: *Sefarad. Los judíos de España*. Sílex. Madrid, 2006. Pgs 430

⁶⁶ Díaz Más, Paloma: *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*. Riopiedras. Barcelona, 1993. Pgs 192

varen afectar a la comunitat sefardita. Veiem com s'experimenten canvis en l'educació, en les formes de vida, així com, en algunes practiques religioses. A principis del segle XIX, a més dels canvis anomenats, trobem la introducció d'institucions cristianes que posen en marxa serveis educatius. La més important de totes elles és de procedència francesa, la Alliance Israelite Universelle es crea el 1860 amb l'objectiu d'occidentalitzar els jueus en edat escolar. Veiem com proliferant nombroses escoles modernes i es crea una xarxa de tots els països islàmics. El resultat va esser una generació de governants, de persones que varen desenvolupar la seva funció en la cúspide de la comunitat influenciats per l'Alliance Israelite Universelle. Aquests es varen formar i adquirir tendències més laics. La primera institució escolar de la Alliance la trobem al Marroc i, al cap de pocs anys, ja estava per tot el Nord d'Àfrica i per el Mediterrani Oriental. La gran majoria dels Rabins estaven en contra d'aquesta comunitat educativa: l'idioma de docència era el francès, s'admetien alumnes de diferents religions i ètnies, s'educava tant a nenes com a nens i el contingut, era una educació religiosa, amb la introducció d'algunes matèries laiques i amb formació de caire professional.

L'educació impartida ràpidament va ser acceptada per la classe mitja i alta de les comunitats sefardites d'arreu, la formació que obtenien els hi era molt útil per a moure's en el món dels negocis, mentre que les escoles tradicionals varen quedar destinades als sectors més pobres o més ortodoxa. La introducció de noves ensenyances revolucionà el món sefardita, ja que reben una educació occidental, introdueixen als sefardites al món laboral amb professions modernes, noves, que per tradició no s'hi havien pogut dedicar. Varen introduir canvis de mentalitat quotidians, en la consideració del paper social de la dona, en la visió de la política, en la roba; amb l'occidentalització és comença a tenir el país francès com a referent, s'educa amb francès i s'ensenya la història i la cultura francesa. Veiem com s'introdueixen canvis lingüístics i literaris: cada cop més veiem com s'adopta el francès com a llengua de cultura, el ladí es va relegant en l'àmbit familiar o a les classes més populars. A nivell literari es deixa la producció en hebreu i es limita la judeoespanyola, per deteniment veiem com proliferen les obres amb franceses. Amb la innovació de l'idioma s'introdueixen noves temàtiques i gèneres literaris: el teatre, la novel·la i, altres com la poesia, reben noves influències i canvien la forma tradicional. A la vegada s'introdueixen grans obres d'origen occidental, son traduïdes, adaptades i posades en circulació.

Ja al segle XX veiem com amb la introducció del periodisme es difonen les idees i el saber d'una manera mai experimentada, una comunitat amb una tradició intel·lectual com la Sefardita veu una major divulgació i un nou impuls per a la creació d'idees, on hi participen diferents sectors socials. Les comunitats que destaquen per la producció periodística con Tossalònica i Esmirna,

abunden els diaris satírics i d'humor, a més dels de divulgació i contingut científic. Veiem publicacions en nombrosos idiomes com el ladí, el turc, l'hebreu, el francès, el grec... El *Shalom* és dels més coneguts i encara es publica. Son molts els estudis lingüístics i històrics que analitzen aquest fenomen periodístic.

Degut a l'occidentalització trobem la proliferació de partits polítics de moltes tendències diferents. Els sionistes varen tenir seguidors entre els sefardites, al igual, que partits proletaris, nombrosos en ciutats amb obrers com Tessalònica.

Díaz Más defensa que durant el segle XX el món sefardita oriental es deteriora i poc a poc es desarticula. En aquesta situació em de tenir en compte molts causants: degut a les circumstàncies polítiques i econòmiques veiem una corrent migratòria cap a Amèrica i Europa. Degut a la forta política que es duu a terme en els últims anys de l'Imperi, molts intel·lectuals es veuen forçats a marxar. La Primera Guerra Mundial i les guerres Turc-balcàniques imposen la militarització als joves jueus, anteriorment exempts del servei militar amb el cobrament d'un tribut, motiu que va servir de pretext per immigrar. L'epidèmia de còlera de 1913 agreujava la situació de crisi econòmica preexistent, el gran incendi de Tessalònica de 1917, va deixar a molta població sense casa. Tot aquest moviment migratori va consolidar en la segona i tercera dècada del segle XX les comunitats sefardites d'Amèrica, principalment als Estats Units i Argentina. En el cas d'Amèrica del Nord ja existien comunitats jueves, però de procedència askenazí. Els reben amb prudència ja que l'impacte cultural és evident, una llengua diferent i nombroses costums i practiques religioses estranyes.

Si la situació del sefardisme Oriental ja era precari, amb la II guerra Mundial s'acaba de desarticular. A la zona més occidental, ocupada pel règim nazi, varen ser milers de jueus els reportats i executats, les xifres per la ciutat de Tesalònica son de quaranta mil baixes. Altres, en canvi, varen poder salvar-se degut a l'acció diplomàtica de molts països, com és el cas d'Espanya, explicat en el primer capítol. Al acabar la guerra, molts dels pocs que quedaven, no es varen voler quedar en una terra de misèria i morts, es varen desarticular famílies i comunitats. Es va produir una onada migratòria cap a Amèrica, Europa i el recent nou estat hebreu d'Israel.⁶⁷

---

⁶⁷ Bel Bravo, Ma. Antonia: *Sefarad. Los judíos de España*. Sílex. Madrid, 2006. Pgs 430

Nord d'Àfrica

Egipte

Trobem jueus al territori de l'actual Egipte, segurament de forma ininterrompuda, des de l'època del Segon Temple el 517 a.C. Amb el posterior domini musulmà, varen sorgir grans pensadors com Maimònides. El 1492 quan els sefardites fugien de la Península s'instal·laven a un Egipte sota el control dels Mamelucs, molts d'ells varen arribar a peu procedents del Magreb. Alguns s'hi quedaren però d'altres van seguir el seu camí cap a Palestina. Egipte s'integrà a l'Imperi Otomà el 1517, ocupació que dura dos segles. Amb l'entrada de Napoleó el 1798 el territori experimenta un canvi gradual cap a l'occidentalització.

Durant el segle XVIII trobem entre set i vuit mil jueus, xifra que disminuirà amb l'entrada de Napoleó fins a tres mil. Tot i així, amb la millora de la seguretat sota Muhammad Ali I, a posteriori, amb el britànics el número de jueus a la primera meitat del segle XIX, és de cinc mil, xifra que no para d'augmentar considerablement amb el pas del temps. Amb les noves perspectives econòmiques que porta la inauguració del canal de Suez el 1869, veiem a finals de segle, vint-i-cinc mil jueus i, acabada la Primera Guerra Mundial, la xifra arriba els seixanta mil.

Els jueus varen tenir un paper decisiu en el comerç, per això els trobem en comunitats del Caire i Alexandria. L'organització de la comunitat és semblant al sistema de millet introduït a l'Imperi i al sistema d'Aljamies perninsular. Les elits religioses tenien gran importància política, veiem als sefardites al capdavant de les institucions judicials i tributaries del territori. Gràcies a aquest sistema d'autogovern els jueus poden conservar la seva identitat religiosa i cultural, creant un teixit de comunicacions entre les diferents comunitats molt important.

Magreb

El nord d'Àfrica va ser el destí de molts jueus expulsats i, anteriorment, exiliats degut les hostilitats de la societat cristiana. La gran majoria, en un inici, es varen centrar en Fez, ciutat on ja existia una comunitat jueva; també trobem immigrants a Arcila, Tetuà, Badis, Larache i Salé. Una obra que descriu a aquests jueus és el relat d'Abraham de Torrutiel: "Sefer ha-Kabbalah" de 1510. Ràpidament, degut a la tradició jueva de moltes d'aquestes ciutats, els nou vinguts es varen organitzar com en les antigues Aljamies castellanès. Varen redactar ordenances, anomenades Taqqanah, per regular el règim matrimonial, successori i altres aspectes quotidians. A principis del segle XVI les comunitats sefardites ja coneixien un notable

desenvolupament en tots els aspectes, veiem com aquests es superposen als jueus autòctons. El nivell d'instrucció que presentaven els sefardites era major que el dels jueus marroquins. Tenien una llarga tradició d'autogestió comunitària que no varen dubtar en posar en marxa introduint la legislació de les aljamies medievals, las Taqqanot s'amplien i es completen al Marroc.

Varen arribar fins al sud del Marroc, a ciutats com Rabbat, Marrakech... Salé és una comunitat molt important fins el 1750, moment en que passen a Rabat, fins el moment és una comunitat diversa, dinàmica i amb molta activitat mercantil. Varen establir negocis amb Safi, Agadir, Marsella, Rotterdam, Hamburg, Amsterdam i Londres.⁶⁸

Tot i la importància de Fez en un inici, la població es va moure cap al nord, desplaçant el centre econòmic cap a Tetuàn. La comunitat jueva de Tetuàn va acabar esdevenint la més coneguda i important del nord d'Àfrica; tal i com ho va representar Tessalònica i Esmirna per Orient i Arsterdam i Londres per Europa. Poc avans de l'expulsió ja s'hi varen assentar alguns jueus procedents de la ciutat andalusí de Granada. Tot i així, la gran immigració va procedir a partir de 1492, varen ajudar al ressorgiment material i cultural de la ciutat. Com em dit anteriorment, no tots els jueus eren procedents directes de la Península, alguns anteriorment, havien passat per altres territoris o ciutats magrebins. Hem d'entendre l'èxode com quelcom continuo i amb destins diversos i no definitius.

Durant els dos primers segles es desenvolupà una cultura rabínica molt important, aquesta es va veure truncada amb l'aparició del moviment Sabetaic⁶⁹ amb molts seguidors magrebins tot i el posterior declivi. A partir de llavors, s'inicià un procés de debilitament cultural similar al produït a Orient, fins i tot més agut degut a la no existència d'una indústria editora tant forta com a Orient. Veiem un continuo flux d'influències entre les comunitats Magrebins i les d'Orient.

Les manifestacions de la cultura sefardita, en molts casos, han quedat relegades al bagatge oral i manuscrit, actualment queden molt pocs testimonis. No es gensmenys important el tema de la llengua, amb el pas del temps, el castellà parlat per els sefardites al Marroc, al igual que a Orient, es va anar desviant del castellà peninsular. Alguns territoris, poc a poc, es va anar desenvolupant un dialecte propi, anomenat haketia.

---

⁶⁸ Bel Bravo, Ma. Antonia: *Sefarad. Los judíos de España*. Sílex. Madrid, 2006. Pgs 430

⁶⁹ *Ídem*

Un cas que m'agradaria ressaltar és l'experiència dels jueus a la ciutat de Mogador, a la costa central del pacífic. El sultà Sidi Mohamed ben Abdallah, a mitjans del segle XVIII, després de que marxessin els portuguesos i amb la creació del nou port, va decidir incentivar als jueus més pròspers de les poblacions magribins, per a que vinguessin a viure a la ciutat, els privilegis que els hi va prometre eren immensos. El desenvolupament de la ciutat i la comunitat va ser molt important, l'any 1770 eren uns dos mil, quinze anys més tard ja hi vivien sis mil. Es varen multiplicar les influències i les relacions comercials, atrets per el dinamisme de la ciutat confluien negociants de molts llocs diversos com ara Argèlia, Liorna, Amsteram, Londres, Liverpool...

El 1772 es va produir una immigració de població de Tetuàn cap a Tànger, molts d'ells eren sefardites, que per motius econòmics es varen desplaçar cap allà. En aquest moment és quan comença el desenvolupament de Tànger i de la seva comunitat sefardita. Varen desenvolupar funcions als consolats d'Europa com a cònsols o intèrprets a nivell comercial, les relacions amb Europa eren molt fructíferes.

Hi varen haver molt bones relacions entre les comunitats Magrebins i les de l'extranjer, tant a Orient com a Europa i, posteriorment, a Amèrica. No només existia l'intercanvi comercial, també a nivell intel·lectual, a través d'institucions com les escoles talmúdiques, hi havia un intercanvi molt important. Els sefardites del Marroc varen adquirir un gran nivell econòmic i polític degut a les bones relacions que mantenien amb altres comunitats d'Europa, principalment d'Amsterdam i Itàlia. Veiem com els jueus d'aquestes zones, històricament varen adquirir una gran mobilitat.

Com a l'Imperi Otomà, al nord d'Àfrica també trobem l'escola, d'influència francesa, Alliance Israélite Universelle, la primera a la prospera ciutat de Tetuan. Com he comentat en el primer capítol, l'entrada d'espanyols a la ciutat del nord del Marroc el 1860, estableix un contacte primordial per a l'opinió pública d'Espanya i dels espanyols. El protectorat hispano-francès, establert a la ciutat de Fez el 1912, sobre el Marroc va ajudar a millorar els relacions entre els tres països i a accelerar el procés d'occidentalització dels sefardites. El judeoespanyol parlat al Marroc, anomenat haketia, pràcticament desapareix, queda relegat a persones grans de classe popular, ja que la majoria de població adopta el castellà del moment o el francès. Amb la independència del Marroc el 1956 les comunitats sefardites gairebé desapareixen. El país amb una política d'arabització molt clara va portar-los a l'emigració cap a Hispanoamèrica, França, Espanya, països francòfons o el propi estat d'Israel. A finals del segle XX trobem uns pocs centenars concentrats a ciutats com Tetuan, Ceuta, Melilla o Tànger.

CONCLUSIONS

El treball que aquí he presentat és un recull bibliogràfic, en ell he mostrat la jurisdicció espanyola vers el poble sefardita, des de començaments del segle XX, fins a 6 de juny de 2014. L'objectiu d'aquest primer apartat era arribar a entendre l'avantprojecte de Llei actual i intentar veure, si és que existeixen, les possibles motivacions de caire econòmic, polític no reflectides en la documentació oficial. No m'ha estat possible fer-ho del tot, si que he pogut veure que no és quelcom nou i innovador, però no he pogut entreveure si existeixen dites motivacions més de caire personal, governamental. He basat l'estudi cap aquesta direcció degut a la poca acceptació i confiança que em desprèn el govern actual i els diferents governants que varen elaborar aquesta llei, degut el context actual, interpreto tota la governació i jurisdicció com a quelcom creat pel benefici de l'elit política. Un exemple d'aquest entramat és de caire econòmic, el macro complex hoteler *Eurovegas* és promogut per un Americà jueu, a la visita d'aquest a Espanya és va produir una trobada al Museu Sefardí de Toledo, conjuntament amb la fundació Keren Haysesod, organització filantròpica jueva més important del món.⁷⁰ Un motiu important que veig en aquest decret és la intenció de quantificar la comunitat sefardita, a través del registre, és podran actualitzar les dades referents als sefardites que hi ha actualment.

En el segon apartat em vist la situació de la minoria jueva a partir dels pogroms de finals del segle XIV, com durant tot el segle XV va empitjorant la seva situació social, jurídica i econòmica, i com ja el 1492 son expulsats. Em d'entendre el procés històric com una estratègia per tal d'eliminar una minoria que, per diferents motius i a diferents sectors, molestava. Aquest procés finalitza amb els Reis Catòlics, als que els hi dediquen paraules de lloança fins als nostres dies. Respecte a l'expulsió, sense tenir en compte cap més decisió política, son motius de desprestigi i de posar en evidència unes pràctiques polítiques de discriminació que no s'haurien d'adoptar mai més. Una espanya plena de jueus i moriscos, més diversa, hauria portat a un territori més obert, amb majors possibilitats per als nostres futurs. De les causes que porten als Reis Catòlics a l'expulsió remarcaria l'idea d'homogeneïtzació de la societat, eliminació d'un component divers, molest per a la creació de l'imaginari i el futur d'Espanya. Des de les elits governamentals, per tal de dur a terme la seva feina, no intereçen les especificitats, la política de les excepcions. Per tant, a un poble que camina per el mateix camí és més fàcil guiar-lo.

---

⁷⁰ El País, Economía. El Alcalde de Toledo recibe a Sheldon Adelson y a una fundación judía. 7 de noviembre de 2013. www.economia.elpais.com/economia/2013/11/07/agencias/1383830785_338149.html Consultat l'1 de juny del 2014

La situació a posteriori de l'expulsió és diversificada. Durant la Diàspora Sefardita les situacions són moltes, veiem sefardites arreu. Seguir el rastre és complicat, perquè la condició jurídica en molts casos ha variat, ja no són jueus, en la majoria dels casos són conversos. Per tant, l'àmbit d'anàlisi s'ha d'ampliar considerablement, en molts casos els noms canvien però, tot i així, les pràctiques culturals segueixen intactes. En la diàspora veiem com el potencial sefardita es disgrega i es diversifica en múltiples cultures. Actualment un anàlisi del sefardisme és complicat, pocs dels sefardites que quedaven durant la Segona Guerra Mundial varen ser executats, i a posteriori veiem com la minoria que persisteix, poc a poc, és assimilada per la cultura predominant en la regió en que viu. En el cas d'Israel, les polítiques sionistes i el paper del sefardita integrat dins d'una comunitat totalment jueva componen un nou marc d'actuació, que cal investigar.

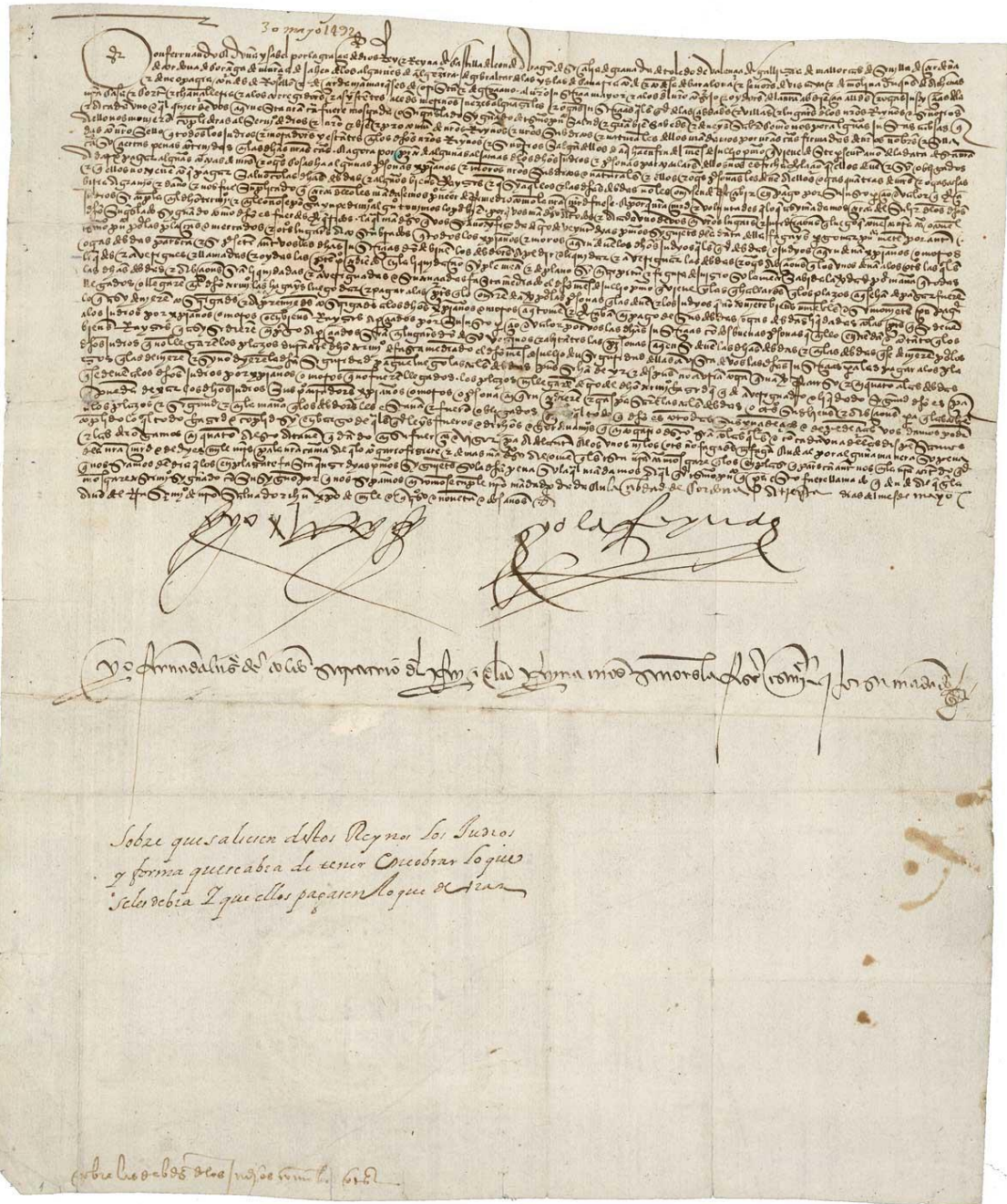
Els objectius principals del treball des del meu punt de vista els he assolit, estic content i segur de la feina que presento. He pogut introduir-me en el tema dels sefardites i entendre qui són i perquè ho són. A la vegada, espero haver après com s'elabora un treball d'aquestes magnituds; ara ja acabat, introduiria canvis i, segurament, faria moltes coses d'una altra manera.

Gràcies per l'atenció mostrada i espero que li hagi agradat,

Josep Rizo Blasco

ANNEX DOCUMENTAL

Document n°1: Edicte de Granada (Còrdoba) 30 de maig de 1492

TRANSCRIPCIÓ:

Don Fernando e doña Ysabel, por la graçia de Dios, Rey e Reyna de Castilla, de León, de Aragón, de Seçilia, de Granada, de Toledo, de Valençia, de Gallizia, de Mallorcias, de Sevilla, de Çerdeña, // de Cordova, de Córçega, de Murçia, de Jahén, de los Algarves, de Algezira, de

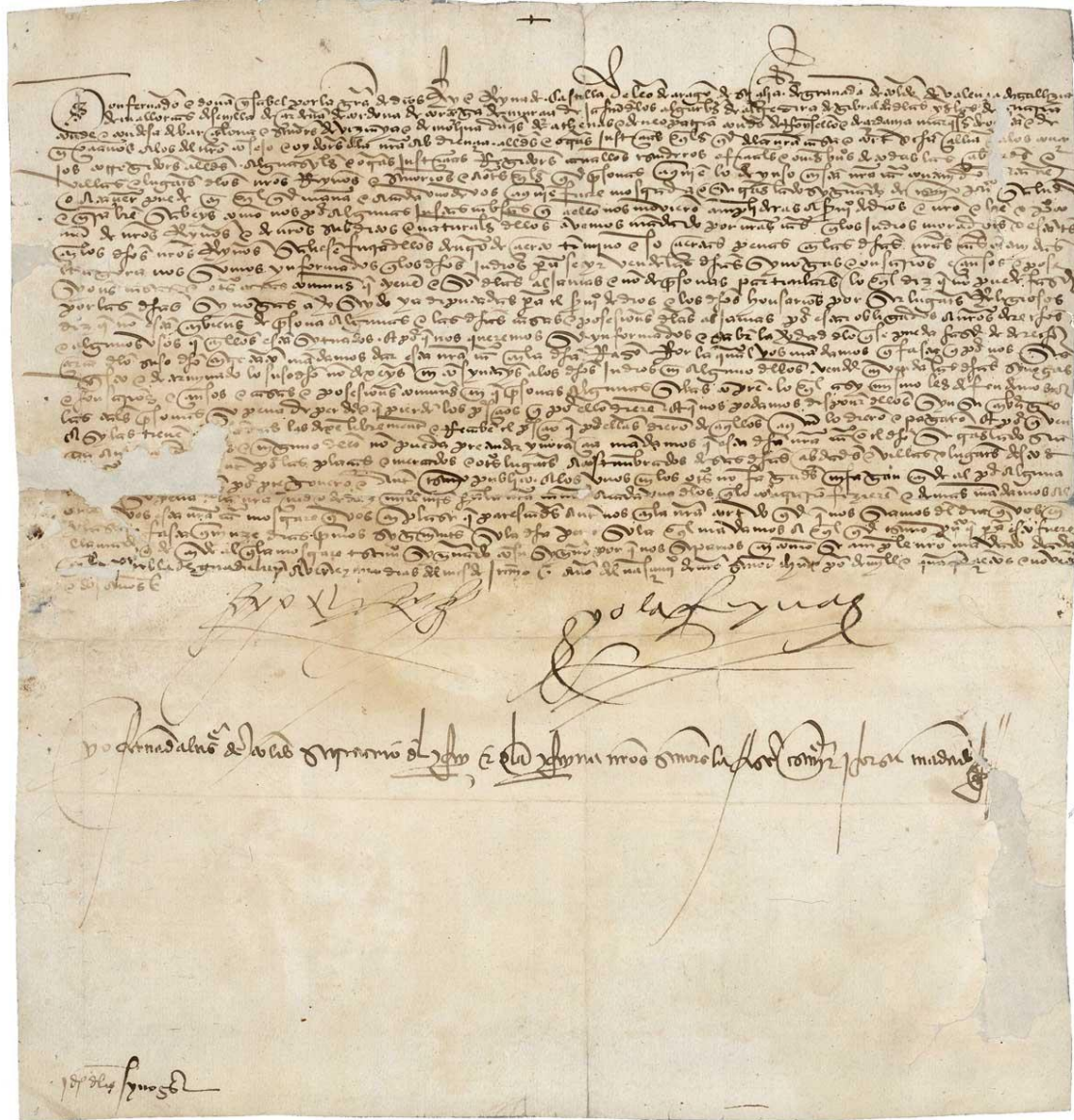
Gibraltar, de las yslas de Canaria, conde e condesa de Barcelona, e señores de Viscaya e de Molina, duques de Athenas // e de Neopatria, condes de Rosellón e de Çerdania, marqueses de Oristán e de Goçiano. Al nuestro justiçia mayor e a los del nuestro Consejo e oydores de la nuestra Abdiencia, allcaldes e otras justyçias de la // nuestra Casa e Corte e Chançillería, e a los corregidores e asyistentes, allcaldes, merinos, juezes, alguaziles e otras justiçias qualesquier de las çibdades e villas e lugares de los nuestros rreynos e señoríos, // e a cada uno e qualquier de vos a quien esta nuestra carta fuere mostrada o su traslado sygnado de escribano público, salud e graçia. Bien sabedes e deveys saber como nos, por algunas justas cabsas que // a ello nos movieron, conplideras al serviçio de Dios e nuestro, e bien e pro común de nuestros rreynos e nuestros súbditos e naturales dellos, mandamos por nuestras cartas, firmadas de nuestros nombres e sella-//das con nuestro sello, que todos los judíos e moradores y estantes en los dichos nuestros rreynos e señoríos salgan dellos de aquí ha en fin del mes de jullio primero que viene deste presente año de la data desta nuestra // carta, so çiertas penas contenidas en las dichas nuestras cartas. E agora, por parte de algunas aljamas de los dichos judíos e personas partyculares dellos, nos es fecha rrelaçión que ellos deven e son obligados // a dar e pagar algunas contyas de maravedís e otras cosas ha algunas personas, christianos e moros, nuestros súbditos e naturales, e ellos e otras personas les deven a ellos otras quantías de maravedís e otras cosas, // e que ellos no tyenen con que pagar, salvo con las dichas deudas e algunos bienes raíces, e que sy aquellos e las dichas deudas non les oviesen de rreçibir en pago por su justo preçio e valor que rreçir-//biría agravio e daño, e nos fue suplicado que çerca dello les mandásemos proveer de remedio como la nuestra merçed fuese. E porque nuestra merçed e voluntad es que lo que asy mandamos çerca del salir de los dichos // judíos se cunpla en el dicho término e en ello non se ponga ynpedimiento alguno, tovimoslo por bien, porque vos mandamos a todos e a cada uno de vos en vuestros lugares e jurediçiones que, luego que con esta nuestra carta o con el // dicho su traslado, sygnado como dicho es, fuerdes rrequeridos, la qual mandamos que vos sea notyficada dentro de veynte dyas primeros syguientes de la data della, fagays pregonar públicamente, por ante // escribano público, por las plaças e mercados e otros lugares acostunbrados, que todos los christianos e moros a quien deven los dichos judyos qualesquier deudas o judyos a quien devan christianos o moros // otras deudas, parescan e

se presenten ante vos, las dichas justiçias, donde biven los debdores a pedir e liquidar e averiguar las debdas e otras abçiones que los unos devan a los otros, las quales // liquidés e averigués, e llamadas e oydas las partes, proçediendo en la liquidación synplemente e de plano, syn entrepitu e figura de juizio, solamente sabida la verdad, por manera que todas // las dichas debdas e abçiones sean liquidadas e averiguadas e sentençiadas fasta mediado el dicho mes de jullio primero que viene, y las que hallardes que los plazos a que se han de pagar fueren // llegados o llegaren en el dicho término, las hagays luego dar e pagar a las partes que lo ovieren de aver por las personas que las deven. E los judyos que non tovieren bienes muebles e semovientes para pagar // lo que asy devieren, costringades e apremiedes costringades a los dichos christianos e moros a que tomen e rreçiban en pago de sus debdas otras debdas liquidadas con las partes que se deven // a los judíos por christianos o moros, o en bienes rrayzes apreçiados por su justo preçio e valor por vos las dichas justiçias, con dos buenas personas que en ello entiendan, e con tanto que los // bienes rrayzes que asy se dieren en pago, apreçiados sean en lugares donde son vezinos e abitantes las personas a quien se deven las dichas debdas. E en las debdas que se devieren por los // dichos judíos que no llegaren los plazos durante el dicho término de fasta mediado el dicho mes de jullio, den seguridad dellas a vista de vos las dichas justiçias para las pagar a los pla-//zos que las devieren, e sy non dyeren la dicha seguridad paguen luego las tales debdas pues se han de yr e después no avrían contra quien aver rrecurso. E en quanto a las debdas // que se deven a los dichos judíos por christianos o moros, que no fueren llegados los plazos nin llegaren dentro del dicho término, hazed que quede averiguado e liquidado segund dicho es para // que puedan dexar los dichos judíos sus procuradores, christianos o moros, o persona en quien çedieren e traspasaren las tales debdas o otros sus bienes e abçiones para que las cobren // a los plazos e segund e en la manera que los deudores les estavan e fueron obligados. Para [lo] qual todo que dicho es, con todas sus ynçidençias e dependençias, vos damos poder // conplido lo qual todo hazed e conplid syn embargo de qualesquier leyes, fueros e derechos e hordenamientos que en contrario desto sean, con las quales e con cada una dellas dispensamos // e las derogamos en quanto a esto atañen quedando en su fuerça e vigor para adelante. E los unos nin los otros non fagades nin fagan ende al por alguna manera so pena // de la nuestra

merçed e de dyes mill maravedís para la nuestra Cámara al que lo contrario finiere, e demás mandamos al ome que les esta nuestra carta mostrare que los enplase que parescan ante nos en la nuestra Corte, doquier // que nos seamos, del día que los enplazare fasta quinze dyas primeros syguientes so la dicha pena, so la qual mandamos a qualquier escribano público que para esto fuere llamado que dende al que gela // mostrare, testimonio sygnado con su sygno porque nos sepamos en como se cunple nuestro mandado. Dada en la çibdad de Cordova a treynta días del mes de mayo, // año del nasçimiento de nuestro salvador Ihesu Christo de mill e quatroçientos e noventa e dos años. //

Yo el Rey [rúbrica]. Yo la Reina [rúbrica]. //

Yo Fernand Álvares de Toledo, secretario del Rey e de la Reina, nuestros señores, la fise escrevir por su mandado [rúbrica] //

TRANSCRIPCIÓ:

Cruz

Don Fernando e doña Ysabel, por la gracia de Dios Rey e Reyna de Castilla, de León, de Aragón, de Seçilia, de Granada, de Toledo, de Valençia, de Gallizia, // de Mallorcas, de Sevilla, de Çerdeña, de Cordova, de Corçega, de Murçia, de Jahén, de los Algarbes, de Algezira, de Gibraltar, de las Yslas de [C]anaria, // conde e condesa de Barçelona e señores de Vizcaya e de Molina, duques de Athenas e de Neopatria, condes de Roysellón e de Çerdania, marqueses de O[r]is[t]án e de // Goçiano. A los del nuestro Consejo e oydores de la nuestra Abdiencia, allcaldes e

otras justiçias qualesquier de la nuestra Casa e Corte e Chançillería, e a los conçe-
//jos, corregidores, allcaldes, alguasyles e otras justiçias, rregidores, cavalleros,
escuderos, ofiçiales e omes buenos de todas las çib[d]ades e // villas e lugares
de los nuestros rreynos e señoríos, e a otras qualesquier personas a quien lo de
yuso en esta nuestra carta contenido atañe // o atañer puede en qualquier manera, e
a cada uno de vos a quien fuere mostrada o su traslado sygnado de escribano
público, salud // e graçia. Bien sabeys como nos, por algunas justas cabsas que a
ello nos movieron, cunplideras a serviçio de Dios e nuestro e bien e pro co-//mún
de nuestros rreynos e de nuestros súbditos e naturales dellos, avemos mandado
por nuestras cartas que los judíos, moradores e estantes

// en los dichos nuestros rreinos, saliesen fuera dellos dentro de çierto término e so
çiertas penas en las dichas nuestras cartas contenidas. // E agora nos somos
ynformados que los dichos judíos para se yr venden las dichas synogas e onsarios e
çensos e pose-//syones, casas e otras cosas comunes que tyenen e son de las
aljamas e non de personas particulares, lo qual diz que non pueden faser // por
las dichas synogas aver seydo ya diputadas para el serviçio de Dios, e los dichos
honsarios por ser lugares rreligiosos // diz que non están en bienes de persona
algunas, e las dichas casas e posesiones de las aljamas por estar obligados a nuestros
derechos // e algunos usos que en ellos están sytuados. E porque nos queremos ser
ynformados e saber la verdad de lo que se pueda faser de derecho // çerca de
lo susodicho, entretanto mandamos dar esta nuestra carta en la dicha rrazón, por la
qual vos mandamos que, fasta que por nos sea // visto e determinado lo susodicho,
non dexeys nin consyntays a los dichos judíos nin alguno dellos vender nin vendan
las dichas synogas // e honsarios e çensos e casas e posesiones comunes, nin que
personas algunas se las conpren, lo qual asymismo les defendemos a // las tales
personas so pena de perder e que pierden los presçios que por ello dieron. E que
nos podamos disponer dellos syn su embargo, // e sy las tienen [que to]das las
dexen libremente e rrecaben el presçio que por ellas dieron de aquellos a quien
lo dieron e pagaron. E porque ven-//ga [a notiçia de todos] e ninguno dello non
pueda pretender ynorançia, mandamos que esta dicha nuestra carta o el dicho
su traslado sea // [pregonada públicamente] por las plaças e mercados e otros
lugares acostunbrados desas dichas çibdades e villas e lugares destos // [rreynos]
por pregonero e ante escribano público. E los unos nin los otros non fagades nin
fagan ende al por alguna // [manera] so pena de la nuestra merçed e de diez mill

maravedís para la nuestra Cámara a cada uno de los que lo contrario finieren, e demás mandamos al // ome [que] vos esta nuestra carta mostrare que vos enplase que parescades ante nos en la nuestra Corte, doquier que nos seamos, del día que vos en-//plasare fasta quinze días primeros syguientes, so la dicha pena, so la qual mandamos a qualquier escribano público que para esto fuere // llamado que dé ende al que la mostrare testimonio sygnado con su sygno por que nos sepamos en como se cunple nuestro mandado. Dada // en la Puebla de Guadalupe, a veynte y çinco días del mes de junio, año del nasçimiento de nuestro señor Ihesu Christo de mill e quatroçientos e noventa // e dos años. //

Yo el Rey (rúbrica). Yo la Reina (rúbrica). //

Yo Fernand Álvares de Toledo, secretario del Rey e de la Reina, nuestros señores, la fise escrevir por su mandado (rúbrica) //

PARTE OFICIAL

S. M. el Rey Don Alfonso XIII (q. D. g.), S. M. la REINA Doña Victoria Eugenia, S. A. A. el Príncipe de Asturias e Infantes y demás personas de la Augusta Real Familia, continúan sin novedad en su reinado constitucional.

PRESIDENCIA DEL DIRECTORIO MILITAR

EXPOSICION

SENOR: Existen en el extranjero, principalmente en las naciones de Oriente y en algunas del Continente americano, antiguos protegidos españoles o descendientes de éstos, y en general individuos pertenecientes a familias de origen español que en alguna ocasión han sido inscritas en Registros españoles, y estos elementos hispanos, con sentimientos arraigados de amar a España, por desconocimiento de la ley y por otras causas ajenas a su voluntad de ser españoles, no han logrado obtener nuestra nacionalidad. Muchos de ellos están en la ardua creencia de que la posesión de que para su disfrute sólo los falta algún requisito exterior que con equívoco empeño solicitan; otros esperan una naturalización en masa de la colectividad de hispanófilos militantes a que pertenecen y son muchos los casos en que esta misma condición de aspirantes a la nacionalidad española les hace encontrarse con ninguna.

Si bien es cierto que la Constitución y el Código civil indican la manera de adquirir la condición de español y existen para formular las peticiones correspondientes, normas adecuadas en derecho, las dificultades que ofrecen éstas para esa categoría de individuos han sido en la práctica insuperables, agravando por esto y con la anuencia del tiempo su situación, verdaderamente anómala.

Por esto, el Directorio Militar, investido de los poderes que el Real decreto de 15 de Septiembre del año próximo pasado le otorgó, ha debido ocuparse de remediar este estado de cosas, no tan sólo para aliviar reiteradas súplicas de quienes aparecen ante los Gobiernos extranjeros en la condición de cuasi naturalizados, y no podrían permanecer indefinidamente en esta situación indecisa, sino ante la consideración patriótica de

que esos elementos son en general conocedores de nuestro idioma y han de resultar propicios mediante la naturalización a difundirlos en beneficio de nuestras relaciones culturales en países lejanos en los cuales forman colonias que pueden ser de verdadera utilidad para España.

No siendo posible atender la petición de naturalización por colectividades, procedimiento inaceptable teóricamente por los graves inconvenientes que pudiera originar e impracticable en España con arreglo a su legislación, de acuerdo con ésta, no cabe otro sistema que la solicitud individual para examinar separadamente las circunstancias de cada aspirante y otorgar la concesión mediante los requisitos exigidos por los artículos 25 del Código civil y 104 de la ley del Registro civil.

No es de presumir que la aplicación de estos preceptos legales pueda constituir en todos los casos la dificultad prevista que ahora se trata de remediar en lo posible, toda vez que es de esperar que para la obtención de la ciudadanía de una manera definitiva y legal no vacilen los beneficiados en realizar su viaje a España a fin de hacer la manifestación a que dichos artículos se contraen de renunciar a toda otra nacionalidad y para jurar la Constitución de la Monarquía. Pero las circunstancias especiales a que antes se ha hecho referencia con relación a los individuos de que se trata, pueden justificar la imposibilidad—siempre que sea alegada en los términos hábiles que al efecto se establecerán—para que aquéllos se trasladan a España; y siendo esto así, debidamente comprobado, no puede haber inconveniente (ya que no se ha de pugnar con la ley ni alterar sustancialmente sus preceptos) en aplicar a esos casos, por analogía, lo dispuesto en el artículo 19 del Código civil, que al conceder a los hijos de extranjeros, nacidos en España, la facultad de optar por la nacionalidad española cuando lleguen a la mayor edad, les autoriza, si residen en el extranjero, para hacer esta manifestación ante los Agentes diplomáticos y consulares del Gobierno español. Y para el fin indicado, se hace la adaptación consiguiente de los citados artículos, que si bien obedecen a la necesidad—apreciada como supuesto substantivo y basada en una doble consideración política y sentimental—de que el extranjero tome posesión real de la ciudadanía es-

pañola en territorio español que lo sea por su propia naturaleza y no por una ficción de territorialidad, son también expresión de un precepto aljetivo de cuya observancia se exceptúan aquellos casos en que, por causas políticas étnicas e históricas de larga convivencia, se presume vehementemente una como posesión anterior, no pérdida de la cualidad de nacional, y en que, por lo mismo, representa la naturalización menos una concesión propiamente dicha que el reconocimiento de una realidad ya existente. Así nunca podrá considerarse arbitrario que los que obtengan carta de naturaleza con la facultad de su inscripción en los Registros diplomáticos y consulares gocen de la plena nacionalidad española con los derechos y obligaciones a ella inherentes. Pero si esta concesión ha de ser equitativa, no constituyendo un régimen de excepción, ha de tener un término para cuando desaparezcan las causas que la han motivado, por lo cual el plazo que se fija es lo suficientemente amplio y con la condición absoluta de que los que dentro del mismo no hayan obtenido carta de naturaleza, de acuerdo con este Decreto, quedarán sujetos a la legislación vigente para la adquisición de nuestra nacionalidad y no podrán invocar derecho de protección alguno de España, que des será automáticamente cancelado el 31 de Diciembre de 1930.

Por las consideraciones expuestas, el Presidente interino del Directorio Militar que suscribe, de acuerdo con éste, tiene la honra de someter a la sanción de V. M. el siguiente proyecto de Decreto.

Madrid, 20 de Diciembre de 1924.

SENOR:

A. L. R. P. de V. M.
ANTONIO MAGAZ Y PERA.

REAL DECRETO

A propuesta del Presidente interino del Directorio Militar y de acuerdo con éste,

Vengo en decretar lo siguiente:

Artículo 1.º Los individuos de origen español que vivan siendo protegidos como si fuesen españoles por los Agentes de España en el extranjero, podrán promover hasta el término del plazo, que improrrogablemente finará en 31 de Diciembre de 1930, el expediente en la forma acostumbrada para la petición de carta de naturaleza, y en el mismo, además de los requisitos demostrativos de las

circunstancias antes expresadas, se tendrá en cuenta los relativos a la ausencia de cualidades negativas para alcanzar la gracia.

Cuando se haga la solicitud correspondiente diciendo que el peticionario no va a fijar su residencia en España, y alegue al mismo tiempo motivos que le impiden cumplir el requisito que para este caso exige la ley, podrán obtener la dispensa de su viaje a España para realizar la inscripción de la carta de naturaleza, y entonces, la que verifican en los Registros diplomáticos y consulares producirá todos los efectos para el pleno disfrute de la nacionalidad española.

Artículo 2.º Dentro del plazo y condiciones fijados en el artículo anterior, se entenderá aclarado el sentido del artículo 25 del Código civil y modificado el artículo 104 de la ley de Registro civil, para que la declaración, renuncia y correspondiente inscripción de los individuos beneficiados por este Decreto que no fijan su residencia en España sea válida cuando se haga en los Registros diplomáticos y consulares.

Podrán así realizarla todos los interesados ante el Agente del punto más próximo, y éste inscribirá el acta en el Registro de que está encargada, remitiendo copia a la Dirección del ramo para que repita la inscripción en su Registro. A los mismos efectos se entenderá ampliada con un sexto párrafo el artículo 6.º de la ley de Registro civil, que enumera los actos inscribibles en los Registros diplomáticos y consulares.

Artículo 3.º Expirado el plazo improrrogable, que termina en 31 de Diciembre de 1930, los individuos que en el transcurso del mismo no hubiesen pedido la carta de naturaleza a no vedando las condiciones y requisitos mínimos mencionados en el artículo 1.º, dejarán de tener la consideración de protegidos, cualquiera que sea el fundamento que para ello aleguen, y no podrán invocar en lo futuro excepción alguna en la aplicación de las disposiciones vigentes en materia de nacionalidad. Las Autoridades diplomáticas y consulares de España no expedirán por ningún concepto, pasado dicho plazo, certificado alguno relacionado con protección que no esté expresamente reconocida como válida por las Naciones en que ese derecho pueda ser ejercitado autoritadamente.

Artículo 4.º Por los Ministerios de Estado y Gracia y Justicia se dictarán las disposiciones necesarias para

llevar a cumplimiento este Decreto, y por el de la Gobernación se darán las instrucciones precisas en lo que se refiere a la aplicación del artículo 1.º

Dado en Palacio a veinte de Diciembre de mil novecientos veinticuatro.

ALFONSO

El Presidente Interino del Directorio Militar,
ANTONIO MACAZ Y PEREZ.

EXPOSICION

SEÑOR: Al establecer en 1900 la contribución sobre las utilidades de la riqueza mobiliaria, el Gobierno y el Parlamento se limitaron estrictamente, en todo lo que no afectaba al gravamen de la Deuda del Estado, a recoger en la nueva ley el régimen que en la historia de nuestra tributación directa había venido creando; y como nuestro derecho tradicional gravaba del mismo modo a las Compañías españolas que operaban en el extranjero y a las que sólo trabajaran en el Reino, mantúvose la indistinción en la ley de 1900. De hecho, la cuestión no afectaba sino a alguna Empresa con negocios en las antiguas colonias en que cesaba entonces la soberanía de España.

Añádase que el principio según el cual las Compañías nacionales o que tenían su centro efectivo de acción en el territorio del Estado debían tributar en él por todos sus beneficios, estaba recibido casi sin excepción en las legislaciones de utilidades de los grandes Estados europeos. La misma ley italiana, considerada con razón como el prototipo del sistema de gravamen de las utilidades por su origen, era interpretada en el sentido de comprender enteros en su imposición los beneficios de las Sociedades italianas con domicilio en el Reino, aunque todos los negocios estuviesen en el extranjero; interpretación que después recibió fuerza ejecutiva en la resolución de la Comisión central de los Impuestos directos de 19 de Febrero de 1903.

La Confederación alemana y la Federación suiza habían tenido que afrontar este problema por razones de su especial constitución; pero la ley alemana de 13 de Mayo de 1870, a la sazón vigente, miraba exclusivamente a la evitación del doble gravamen dentro del territorio nacional, y análogamente el párrafo segundo del artículo 46 de la Constitución suiza, único texto legal de referencia, por haber fracasado en su tramitación parlamentaria el proyecto de ley de 1885.

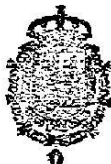
Se habían concertado y estaban en vigor bastantes Tratados internacionales, en los que se prevenía con más o menos extensión y eficacia la superposición de los gravámenes de los Estados contratantes sobre una misma Empresa. Mas un régimen especial, aunque no regular sistemáticamente el gravamen de las Empresas nacionales que operaban en el extranjero, trayendo a consideración esta característica particular de sus negocios, no existía más que en Austria, de entre todos los grandes Estados europeos con imposición sobre utilidades, ya general, ya especial.

La ley española de 29 de Diciembre de 1910, nacida no de un proyecto de Gobierno, sino de la iniciativa parlamentaria, tuvo evidentemente por modelo la ley austriaca de 25 de Octubre de 1895, vigente desde 1.º de Enero de 1896. Mas limitó el legislador español al establecimiento de la cuota máxima sobre el capital de las Compañías por acciones y no siguió a su modelo en lo demás.

Al implantarse el nuevo régimen de la ley de 1910 creyó, sin embargo, el Poder ejecutivo que el Real decreto de 25 de Abril de 1911, que reglamentaba la aplicación de aquélla, ofrecía modo de traer a cuanta la situación especial de las Compañías españolas con negocios en los territorios de las antiguas Colonias, y esta creencia tuvo expresión en la Real orden de 15 de Diciembre de 1911. Esta disposición fue después derogada por la Real orden de 30 de Abril de 1919. Mas esta derogación obedeció meramente a la duda de que aquélla disposición estuviese en perfecta concordancia con el espíritu de la ley.

En efecto, cuando la Real orden de 1919 fue publicada, ya la Administración había estudiado y ultimado el proyecto estableciendo un régimen especial tributario de la contribución sobre las Utilidades de la riqueza mobiliaria para las Empresas españolas que rebasaran con la esfera de sus negocios las fronteras de nuestro territorio. Ese proyecto, destinado en su origen a ser incorporado en el general de la reforma fundamental de la ley Reguladora de la Contribución de Utilidades, acordada por el llamado Gobierno nacional en 1913, y que entonces fue aplazada por razones meramente circunstanciales, se apoyaba en consideraciones que son fundamentalmente idénticas a las que hoy mueven al que suscribe, de acuerdo con el Directorio militar, a someter a la firma de V. M. el adjunto proyecto. Los motivos eran de dos órdenes:

DIRECCION-ADMINISTRACION:
Calle del Carmen, núm. 29, entresuelo,
Teléfono núm. 25-49

VENTA DE EJEMPLARES
Ministerio de la Gobernación, planta baja,
Número sucito, 0,50

GACETA DE MADRID

ULTIMADO A LAS DOCE DE LA NOCHE DEL DIA ANTERIOR, SABADO

SUMARIO

Parte oficial,

Presidencia del Directorio Militar

Real decreto concediendo un plazo que, improrrogablemente, finará en 31 de Diciembre de 1930, para facilitar la naturalización de individuos de origen español que vienen siendo protegidos como si fueran españoles, y aclarando para ello el sentido de los preceptos legales que expresamente se mencionan.—Páginas 1322 y 1323.

Otro estableciendo un régimen especial de tributación de las utilidades de la riqueza mobiliaria para las Empresas españolas que realicen negocios en el extranjero.—Páginas 1323 a 1330.

Otro disponiendo que a la llegada a esta Corte de los cadáveres del Teniente coronel de Infantería D. Sebastián Moll de Alba y de su hijo el Alférez de la propia Arma D. Luis Moll Garrida, se les tributen los honores fúnebres que las Reales ordenanzas señalan para el mayor empleo.—Página 1330.

Otro reduciendo a diez meses la labor de campo correspondiente a los trabajos de Catastro de la riqueza urbana, dedicando los de Mayo y Junio a los complementarios de gabinete, y concediendo al vigente presupuesto de gastos de la Sección 11 las transferencias de crédito de los conceptos que se mencionan.—Página 1330.

Otro convocando a oposición libre pa-

ra cubrir las plazas vacantes en la Dirección general de la Fábrica de Moneda y Timbre que se indican.—Páginas 1330 y 1331.

Otro nombrando Delegado de Hacienda en la provincia de Salamanca a D. Ricardo Tuesta y Borrás, Jefe de Negociado de primera clase del Cuerpo general de Administración de la Hacienda pública.—Página 1331.

Real orden disponiendo se recuerde el exacto cumplimiento del artículo 6.º de la de 20 de Octubre de 1923.—Página 1331.

Otra rectificando el error material padecido en el escalafón general provisional del Cuerpo de Porteros de los Ministerios civiles, colocando a Agustín Rodríguez Corral en el lugar que le corresponde entre los Porteros terceros.—Páginas 1331 y 1332.

DEPARTAMENTOS MINISTERIALES

Gracia y Justicia.

Real orden nombrando para la Secretaría del Juzgado de primera instancia de la Almonia a D. Angel Mur Atienza.—Página 1332.

Otra idem para el Juzgado de primera instancia de Molina de Aragón a don Miguel Vals Harin.—Página 1332.

Gobernación.

Real orden circular disponiendo queden disueltas en todas las provincias, exceptuándose la de Madrid, las Juntas consulares e inspectoras de espectáculos públicos, creadas por el Reglamento de 19 de Octubre de 1913.—Página 1332.

Administración central.

DEPARTAMENTOS MINISTERIALES

ESTADO.—Subsecretaría.—Asuntos contenciosos.—Anunciando el fallecimiento en el extranjero del súbdito español Manuel García Fernández.—Página 1332.

GRACIA Y JUSTICIA.—Dirección general de los Registros y del Notariado.—Relación de vacantes en los Registros de la Propiedad que se indican.—Página 1333.

FISCALIA del Tribunal Supremo.—Circular dirigida a los señores Fiscales de todas las Audiencias de España.—Página 1333.

HACIENDA.—Dirección general de la Deuda y Gases pasivas.—Señalamiento de pagos y entrega de valores.—Página 1331.

Relación de las facturas de presentación al cobro de créditos de Ultramar, en el turno preferente, que han de satisfacerse por la Tesorería de este Centro.—Página 1331.

FOMENTO.—Dirección general de Obras públicas.—Autorizando a esta Dirección para que anuncie y celebre, dentro del corriente ejercicio económico de 1924-25, y adjudique la subasta de las obras de reparación de carreteras que figuran en la relación que se inserta en el anexo número 2.—Página 1334.

TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA.—Aprobando el contador eléctrico tipo K. I. B. solicitado por D. David Montiel.—Página 1335.

ANEXO 1.º.—BOLSA.—SUBASTAS.—ADMINISTRACIÓN PROVINCIAL.—ADMINISTRACIÓN MUNICIPAL.—ANUNCIOS DE PREVIO PAGO.

ANEXO 2.º.—EDITOS.—CUADROS ESTADÍSTICOS.

JEFATURA DEL ESTADO

DECRETO-LEY de 29 de diciembre de 1948 por el que se reconoce la condición de súbditos españoles en el extranjero a determinados sefardíes, antiguos protegidos de España.

Por Canje de Notas efectuado por España con Egipto el dieciséis y diecisiete de enero de mil novecientos treinta y cinco, y con Grecia el siete de abril de mil novecientos treinta y seis, se convino que España continuaría otorgando su patrocinio y documentando, en consecuencia, a una serie de familias sefardíes que, desde tiempos del Imperio otomano, gozaban en aquellos territorios de tal gracia; y a dicho efecto, y como anejo a las referidas Notas, se establecieron unas listas, cuidadosamente seleccionadas, de esos beneficiarios, cuya futura condición de súbditos españoles se preveía en aquellas Notas.

El próximo año mil novecientos cuarenta y nueve termina, de acuerdo con lo establecido en Montreux el ocho de mayo de mil ochocientos treinta y siete, el régimen de capitulaciones; y en su virtud es urgente resolver la situación de aquellos protegidos que habiendo estado durante tantos años amparados por nuestra Patria quedarían indefensos legalmente.

Para ello es preciso salvar alguna norma de procedimiento, cual la señalada en el artículo ciento uno de la Ley provisional del Registro Civil, que no debe estorbar se conceda ese amparo legal a quienes, por su amor a España, se han hecho dignos de tal merced.

En su virtud,

DISPONGO:

Artículo primero.—Serán de ampliación plena y surtirán todos sus efectos, a partir del primero de enero de mil novecientos cuarenta y nueve, los acuerdos establecidos mediante Canje de Notas de fechas dieciséis y diecisiete de enero de mil novecientos treinta y cinco entre España y Egipto, y de siete de abril de mil novecientos treinta y seis entre España y Grecia, por los que se reconoce la condición de súbditos españoles en el extranjero a cuantos figuran nominativamente en las listas anejas al texto de las mencionadas Notas.

Artículo segundo.—Los interesados presentarán en las representaciones diplomáticas o consulares de Carrera de la Nación una solicitud exponiendo su deseo de acogerse al presente Decreto-ley y declarando bajo juramento su fidelidad y sumisión a las leyes españolas, cumplido lo cual serán considerados, a todos los efectos, como españoles en el extranjero y gozarán del subsiguiente amparo y protección de las representaciones diplomáticas y consulares de España, al igual que los demás españoles establecidos allende fronteras.

Artículo tercero.—Los representantes diplomáticos y los consulares de Carrera de España en Egipto y Grecia procederán a dar cumplimiento, directamente, a lo dispuesto en el artículo ciento uno de la Ley provisional del Registro Civil de diecisiete de junio de mil ochocientos setenta, sobre inscripción de los que no hubieren de fijar su residencia en España. A tal efecto, los referidos Representantes diplomáticos y consulares de España en Egipto y Grecia, efectuarán la inscripción en el libro cuarto del Registro, establecido en aquellas representaciones, de los que figurando en las listas anejas mencionadas en el artículo primero así lo soliciten por escrito de esas representaciones de España. Al mismo tiempo se efectuará la inscripción de las esposas e hijos menores de los solicitantes. Tal inscripción alcanza no sólo a los hijos menores en el momento de la inscripción, sino asimismo a los que con arreglo a la Ley española estaban sujetos a la autoridad paterna en el momento del Canje de Notas, aunque en la fecha de este Decreto-ley ya hubiesen alcanzado la mayoría de edad, si bien para estos últimos sea precisa inscripción separada de la de los progenitores, mediante solicitud y juramento expreso del interesado y comprobación, por el Representante de Carrera de España, de que al peticionario le son aplicables los beneficios del presente Decreto-ley.

Artículo cuarto.—Quedan derogados cuantos preceptos se opongan a la ejecución de cuanto antecede, y se faculta al Ministro de Asuntos Exteriores para dictar las disposiciones complementarias que estime convenientes para el mejor cumplimiento del presente Decreto-ley, del que se dará cuenta a las Cortes.

Así lo dispongo por el presente Decreto-ley, dado en El Pardo a veintinueve de diciembre de mil novecientos cuarenta y ocho

FRANCISCO FRANCO

GOBIERNO DE LA NACION

MINISTERIO DE LA GOBERNACION

DECRETO de 3 de diciembre de 1948 por el que se faculta al Ministro de la Gobernación para que la Dirección General de Regiones Devastadas, sin perjuicio de la función que le está encomendada y con arreglo a las normas por que se rige, extienda sus actividades a las obras y servicios que le encomienden las Corporaciones locales dentro de sus atribuciones, con arreglo a los proyectos redactados por ellas y a su costa.

Las frecuentes peticiones que a este Ministerio han elevado diversas Corporaciones locales para que la Dirección General de Regiones Devastadas realice por cuenta de las mismas obras de interés público cuya ejecución consideran más ventajosa mediante esa colaboración, aconseja extender a ellas la autorización que al propio Centro directivo se ha concedido para fines análogos en relación con otros Organismos.

En su virtud, a propuesta del Ministerio de la Gobernación y previa deliberación del Consejo de Ministros,

DISPONGO:

Artículo primero.—Se faculta al Ministro de la Gobernación para que la Dirección General de Regiones Devastadas, sin perjuicio de la peculiar función que le está encomendada y con arreglo a las normas por que se rige, extienda sus actividades a las obras y servicios que le encomienden las Corporaciones locales, dentro de sus atribuciones, con arreglo a los proyectos redactados por ellas y a su costa.

Artículo segundo.—Las Corporaciones locales habrán de solicitar del Ministro de la Gobernación en cada caso que la Dirección General de Regiones Devastadas se encargue de la ejecución de los proyectos aprobados, mediante concierto de la Corporación con dicho Centro directivo, que se formalizará una vez concedida la autorización ministerial.

Artículo tercero.—El Ministerio de referencia dictará las instrucciones que pueda requerir el cumplimiento de este Decreto.

Así lo dispongo por el presente Decreto, dado en Madrid a tres de diciembre de mil novecientos cuarenta y ocho.

FRANCISCO FRANCO

El Ministro de la Gobernación,
BLAS PEREZ GONZALEZ

Artículo 8

1. Las Fuerzas Armadas, constituidas por el Ejército de Tierra, la Armada y el Ejército del Aire, tienen como misión garantizar la soberanía e independencia de España, defender su integridad territorial y el ordenamiento constitucional.

2. Una ley orgánica regulará las bases de la organización militar conforme a los principios de la presente Constitución.

Artículo 9

1. Los ciudadanos y los poderes públicos están sujetos a la Constitución y al resto del ordenamiento jurídico.

2. Corresponde a los poderes públicos promover las condiciones para que la libertad y la igualdad del individuo y de los grupos en que se integra sean reales y efectivas; remover los obstáculos que impidan o dificulten su plenitud y facilitar la participación de todos los ciudadanos en la vida política, económica, cultural y social.

3. La Constitución garantiza el principio de legalidad, la jerarquía normativa, la publicidad de las normas, la irretroactividad de las disposiciones sancionadoras no favorables o restrictivas de derechos individuales, la seguridad jurídica, la responsabilidad y la interdicción de la arbitrariedad de los poderes públicos.

TÍTULO I**De los derechos y deberes fundamentales****Artículo 10**

1. La dignidad de la persona, los derechos inviolables que le son inherentes, el libre desarrollo de la personalidad, el respeto a la ley y a los derechos de los demás son fundamento del orden político y de la paz social.

2. Las normas relativas a los derechos fundamentales y a las libertades que la Constitución reconoce, se interpretarán de conformidad con la Declaración Universal de Derechos Humanos y los tratados y acuerdos internacionales sobre las mismas materias ratificados por España.

CAPÍTULO PRIMERO**De los españoles y los extranjeros****Artículo 11**

1. La nacionalidad española se adquiere, se conserva y se pierde de acuerdo con lo establecido por la ley.

2. Ningún español de origen podrá ser privado de su nacionalidad.

3. El Estado podrá concertar tratados de doble nacionalidad con los países iberoamericanos o con aquellos que hayan tenido o tengan una particular vinculación con España. En estos mismos países, aun cuando no reconozcan a sus ciudadanos un derecho recíproco, podrán naturalizarse los españoles sin perder su nacionalidad de origen.

Artículo 12

Los españoles son mayores de edad a los dieciocho años.

Artículo 13

1. Los extranjeros gozarán en España de las libertades públicas que garantiza el presente Título en los términos que establezcan los tratados y la ley.

2. Solamente los españoles serán titulares de los derechos reconocidos en el artículo 23, salvo lo que, atendiendo a criterios de reciprocidad, pueda establecerse por tratado o ley para el derecho de sufragio activo en las elecciones municipales.

3. La extradición sólo se concederá en cumplimiento de un tratado o de la ley, atendiendo al principio de reciprocidad. Quedan excluidos de la extradición los delitos políticos, no considerándose como tales los actos de terrorismo.

4. La ley establecerá los términos en que los ciudadanos de otros países y los apátridas podrán gozar del derecho de asilo en España.

CAPÍTULO SEGUNDO**Derechos y libertades****Artículo 14**

Los españoles son iguales ante la ley, sin que pueda prevalecer discriminación alguna por razón de nacimiento, raza, sexo, religión, opinión o cualquier otra condición o circunstancia personal o social.

Sección 1.ª**De los derechos fundamentales y de las libertades públicas****Artículo 15**

Todos tienen derecho a la vida y a la integridad física y moral, sin que, en ningún caso, puedan ser sometidos a tortura ni a penas o tratos inhumanos o degradantes. Queda abolida la pena de muerte, salvo lo que puedan disponer las leyes penales militares para tiempos de guerra.

Artículo 16

1. Se garantiza la libertad ideológica, religiosa y de culto de los individuos y las comunidades sin más limitación, en sus manifestaciones, que la necesaria para el mantenimiento del orden público protegido por la ley.

2. Nadie podrá ser obligado a declarar sobre su ideología, religión o creencias.

3. Ninguna confesión tendrá carácter estatal. Los poderes públicos tendrán en cuenta las creencias religiosas de la sociedad española y mantendrán las consiguientes relaciones de cooperación con la Iglesia Católica y las demás confesiones.

Artículo 17

1. Toda persona tiene derecho a la libertad y a la seguridad. Nadie puede ser privado de su libertad, sino con la observancia de lo establecido en este artículo y en los casos y en la forma previstos en la ley.

2. La detención preventiva no podrá durar más del tiempo estrictamente necesario para la realización de las averiguaciones tendientes al esclarecimiento de los hechos, y, en todo caso, en el plazo máximo de setenta y dos horas, el detenido deberá ser puesto en libertad o a disposición de la autoridad judicial.

3. Toda persona detenida debe ser informada de forma inmediata, y de modo que le sea comprensible, de sus derechos y de las razones de su detención, no pudiendo ser obligada a declarar. Se garantiza la asistencia de abogado al detenido en las diligencias policiales y judiciales, en los términos que la ley establezca.

4. La ley regulará un procedimiento de «habeas corpus» para producir la inmediata puesta a disposición judicial de toda persona detenida ilegalmente. Asimismo, por ley se determinará el plazo máximo de duración de la prisión provisional.

Artículo 18

1. Se garantiza el derecho al honor, a la intimidad personal y familiar y a la propia imagen.

2. El domicilio es inviolable. Ninguna entrada o registro podrá hacerse en él sin consentimiento del titular o resolución judicial, salvo en caso de flagrante delito.

3. Se garantiza el secreto de las comunicaciones y, en especial, de las postales, telegráficas y telefónicas, salvo resolución judicial.

4. La ley limitará el uso de la informática para garantizar el honor y la intimidad personal y familiar de los ciudadanos y el pleno ejercicio de sus derechos.

Artículo 19

Los españoles tienen derecho a elegir libremente su residencia y a circular por el territorio nacional.

Asimismo, tienen derecho a entrar y salir libremente de España en los términos que la ley establezca. Este derecho no podrá ser limitado por motivos políticos o ideológicos.

ANTEPROYECTO DE LEY EN MATERIA DE CONCESIÓN DE LA NACIONALIDAD ESPAÑOLA A LOS SEFARDÍES QUE JUSTIFIQUEN TAL CONDICIÓN Y SU ESPECIAL VINCULACIÓN CON ESPAÑA Y POR EL QUE SE MODIFICA EL ARTÍCULO 23 DEL CÓDIGO CIVIL.

EXPOSICIÓN DE MOTIVOS

I

Se denomina "sefardíes" a los judíos que vivieron en la Península Ibérica y en particular a sus descendientes, aquéllos que tras el Edicto de 1492 que compellía a la conversión forzosa o a la expulsión tomaron esta drástica vía. Tal denominación procede de la voz «Sefarad», palabra con la que se conoce a España en lengua hebrea tanto clásica como contemporánea. En verdad la presencia judía en tierras ibéricas era firme y milenaria, palpable aún en vestigios de verbo y de piedra. Sin embargo y por imperativo de la Historia los judíos volvieron a emprender los caminos de la diáspora, agregándose o fundando comunidades nuevas principalmente en el Norte de África, en los Balcanes y en el Imperio Otomano.

Los hijos de Sefarad mantuvieron un caudal de nostalgia inmune al devenir de las leguas y de las generaciones. Como soporte de semejante nostalgia conservaron la lengua —el ladino, la haketía—, español primigenio enriquecido con los préstamos de los idiomas de acogida. En el español de sus ancestros remedaban los rezos y las recetas, los juegos y los romances. Mantuvieron los usos, respetaron los nombres que tantas veces invocaban la horma de su origen, aceptaron sin rencor el silencio de la España mecida en el olvido.

La memoria y fidelidad de estos "españoles sin patria", como se conoce también a los Sefardíes, ha permanecido a lo largo de los tiempos en una numerosa comunidad que mereció el honor de recibir su reconocimiento con el Premio Príncipe de Asturias de la Concordia en 1990. Fue una decisión animada por el deseo de contribuir, después de cinco siglos de alejamiento, al proceso de concordia ya iniciado, que convoca a las comunidades sefardíes al reencuentro con sus orígenes, abriéndose para siempre las puertas de su antigua patria. El otorgamiento de este premio había sido precedido pocos años antes por un acontecimiento histórico: la primera visita de un Rey de España a una sinagoga. Fue el 1 de octubre de 1987 en el templo sefardí Tifereth Israel de Los Ángeles, California.

En los albores del siglo XXI, las comunidades sefardíes del mundo se enfrentan a nuevos desafíos: algunas quedaron maltrechas en la furia de los totalitarismos, otras optaron por los caminos de retorno a la añorada Jerusalén; todas ellas vislumbran una identidad pragmática y global en las generaciones emergentes. Palpita en todo caso el amor hacia una España consciente al fin del bagaje histórico y sentimental de los sefardíes. Se antoja justo que semejante reconocimiento se nutra de los oportunos recursos jurídicos para facilitar la condición de españoles a quienes se resistieron, celosa y prodigiosamente, a dejar de serlo.

II

La formación en España de una corriente de opinión favorable a los sefardíes proviene de tiempos de Isabel II, cuando las comunidades judías obtuvieron licencias para poseer cementerios propios (por ejemplo, en Sevilla), y, más tarde la autorización para abrir algunas sinagogas.

Siendo Ministro de Estado Fernando de los Ríos se estudió por la Presidencia del Gobierno y el Ministerio de Estado la posibilidad de conceder, de manera generalizada, la nacionalidad española a los judíos sefardíes de Marruecos, pero se abandonó la idea por la oposición que se encontró en algunos medios magrebíes. También es de justicia reconocer que en 1886, a impulsos de Práxedes Mateo Sagasta, y en 1900 bajo la promoción del senador Ángel Pulido se inició un acercamiento hacia los sefardíes, y fruto del mismo el Gobierno autorizó la apertura de Sinagogas en España, la fundación de la Alianza Hispano-Hebrea en Madrid (año 1910) y la constitución de la Casa Universal de los Sefardíes (1920). Todo ello reforzó los vínculos entre los sefardíes y España

Históricamente, la nacionalidad española también la adquirieron los sefardíes en circunstancias excepcionales. Ejemplo de ello fue el Decreto Legislativo de 21 de diciembre de 1924, en cuya exposición de motivos se alude a los *«antiguos protegidos españoles o descendientes de éstos, y en general individuos pertenecientes a familias de origen español que en alguna ocasión han sido inscritas en registros españoles y estos elementos hispanos, con sentimientos arraigados de amor a España, por desconocimiento de la ley y por otras causas ajenas a su voluntad de ser españoles, no han logrado obtener nuestra nacionalidad»*. Se abrió así un proceso de naturalización que permitía a los sefardíes obtener la nacionalidad española dentro de un plazo que se prolongó hasta 1930. Apenas 3.000 sefardíes ejercitaron ese derecho. Sin embargo, después de finalizado el plazo, muchos recibieron la protección de los Cónsules de España incluso sin haber obtenido propiamente la nacionalidad española.

El transcurso de la II Guerra Mundial situó bajo administración alemana a aproximadamente 200.000 sefardíes. Florecientes comunidades de Europa Occidental y, sobre todo, de los Balcanes y Grecia padecieron la barbarie nazi con cifras sobrecogedoras como los

más de 50.000 muertos de Salónica, una ciudad de profunda raíz sefardí. El sacrificio brutal de miles de sefardíes es el vínculo imperecedero que une a España con la memoria del Holocausto.

El Decreto Legislativo de 21 de diciembre de 1924 tuvo una utilidad inesperada en la que probablemente no pensaron sus redactores: fue el marco jurídico que permitió a las legaciones diplomáticas españolas, durante la Segunda Guerra Mundial, dar protección consular a aquellos sefardíes que habían obtenido la nacionalidad española al amparo de ese Decreto. El espíritu humanitario de estos diplomáticos amplió la protección consular a los sefardíes no naturalizados y, en último término, a muchos otros judíos. Es el caso, entre otros, de Angel Sanz Briz en Budapest, de Sebastián de Romero Radigales en Atenas, de Bernardo Rolland de Miotta en París, de Julio Palencia en Sofía, de José Rojas en Bucarest, de Javier Martínez de Bedoya en Lisboa, o de Eduardo Propper de Callejón en Burdeos.

Miles de judíos escaparon así del Holocausto y pudieron rehacer sus vidas.

III

En la actualidad existen dos medios para que los sefardíes puedan obtener la nacionalidad española: primero, acreditando ser sefardí y probando su residencia legal en España durante al menos dos años (artículo 22 del Código Civil), asimilándose ya en estos casos su situación a los nacionales de otros estados y naciones, como las iberoamericanas, con especial vinculación con España. Y en segundo lugar, por carta de naturaleza, pues al ser sefardí, o bien descendiente de estos, se podrá otorgar discrecionalmente, cuando en el interesado concurren circunstancias excepcionales (artículo 21 del Código Civil).

Como corolario de esta evolución, corresponde ahora concretar cuándo debe entenderse que concurren aquellas circunstancias excepcionales a que se refiere el mencionado artículo 21 del Código Civil en la que se establece que concurren en los sefardíes que prueben dicha condición y su especial vinculación con España, las circunstancias excepcionales para la concesión de la nacionalidad española por carta de naturaleza. Asimismo es necesario determinar los requisitos y condiciones a tener en cuenta para la justificación de aquella condición.

Es necesario proceder también, como complemento de lo anterior a la reforma del artículo 23 del Código Civil para evitar que al adquirir la nacionalidad española, deban renunciar a su anterior nacionalidad, puesto que los sefardíes son los únicos a los que, concediéndoseles la nacionalidad con tan solo dos años de residencia –como consecuencia de esa especial relación con España–, se les obligaba a aquella renuncia, como se desprende la actual letra b) del artículo 23 en relación con los apartados primeros de los artículos 22 y 24 del Código Civil.

Artículo 1. *Concesión de la nacionalidad española por carta de naturaleza a los sefardíes.*

1. A los efectos previstos en el artículo 21.1 del Código Civil en cuanto a las circunstancias excepcionales que exige para adquirir la nacionalidad española por carta de naturaleza, se entiende que tales circunstancias concurren en los ciudadanos extranjeros sefardíes que prueben dicha condición y una especial vinculación con España, aun cuando no tengan residencia legal en nuestro país.

Será de aplicación lo previsto en el párrafo anterior cualquiera que sea la ideología, religión o creencias de los sefardíes.

2. La condición de sefardí y la especial vinculación con España serán certificadas por el encargado del Registro Civil del domicilio del interesado bien en España o en el consular correspondiente y se acreditará por uno o varios de los siguientes medios probatorios, valorados, en su caso, en su conjunto:

a) Por un certificado expedido por la Secretaría General de la Federación de Comunidades Judías de España en el que se acredite la pertenencia del interesado a la comunidad judía sefardí.

b) Por un certificado de la autoridad rabínica competente, reconocida legalmente en el país de la residencia habitual del solicitante o cualquier otra documentación que el interesado considere conveniente a estos efectos.

c) Por los apellidos del interesado o por el idioma familiar o por otros indicios que demuestren su pertenencia a la comunidad judía sefardí.

d) La inclusión del peticionario, o su descendencia directa de persona incluida en las listas de familias sefardíes protegidas por España, a que, con relación a Egipto y Grecia, hace referencia el Decreto-ley de 29 de diciembre de 1948, o en cualquier otra lista análoga, o de aquellos otros que obtuvieron su naturalización por la vía especial del Real Decreto de 20 de diciembre de 1924.

e) La vinculación o parentesco del solicitante con una persona o familia de las mencionadas en el apartado anterior.

f) En el caso de presentarse la solicitud ante el encargado del Registro civil Consular del domicilio del interesado aquel tendrá en cuenta cualquier signo de pertenencia del solicitante a la comunidad española de su demarcación.

En todo caso, se requerirá que los interesados formalicen su solicitud en el plazo de dos años desde la entrada en vigor de la presente ley. Dicho plazo podrá ser prorrogado por acuerdo de Consejo de Ministros hasta el límite de un año.

Artículo 2. Procedimiento.

1. La solicitud podrá presentarse a través de cualquiera de las vías indicadas en la Ley 30/1992, de 26 de noviembre, de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas y del Procedimiento Administrativo Común, así como en el Registro Civil Consular del domicilio del interesado.

2. La petición se realizará por escrito, utilizando el modelo normalizado aprobado por Orden del Ministro de Justicia, y en todo caso será precisa su ratificación por comparecencia ante el encargado del Registro Civil municipal o consular correspondiente a su domicilio.

3. Junto con la solicitud el interesado aportará la documentación indicada en la citada Orden, necesaria para la tramitación del expediente, y cualquier otra que estime oportuna para acreditar las circunstancias mencionadas en el artículo 1. El solicitante deberá acreditar, además, una especial vinculación con la cultura y costumbres españolas. En la valoración de las pruebas aportadas para acreditar este requisito se tendrán en cuenta, especialmente, los estudios del interesado, sus actividades benéficas o sociales, y las cualesquiera otras circunstancias que reflejen dicha vinculación.

La Dirección General de los Registros y del Notariado podrá recabar informes de las instituciones que puedan atestiguar sobre la realidad de las condiciones requeridas al solicitante, como son la autoridad rabínica competente, reconocida legalmente en el país de la residencia habitual del solicitante, y la comunidad judía de origen.

De igual manera, la Dirección General de los Registros y del Notariado podrá recabar informe de los organismos que puedan acreditar la ausencia de antecedentes penales en su país de origen y residencia, y en todo caso el de la Dirección General de Policía, que tendrá el alcance previsto en el artículo 222 del Reglamento del Registro Civil, a excepción de lo relativo a su residencia en España.

A la vista de lo instruido, la Dirección General de los Registros y del Notariado resolverá y, en su caso, declarará el derecho del peticionario a obtener la nacionalidad española.

4. La resolución dictada servirá de título formal suficiente para la práctica de la correspondiente inscripción en el Registro Civil, previo cumplimiento del requisito de jura o promesa de fidelidad al Rey y obediencia a la Constitución y a las leyes exigido en el apartado a) del artículo 23 de Código Civil.

Disposición adicional única. *Modelo de solicitud e instrucciones de cumplimentación.*

Mediante Orden del Ministro de Justicia se aprobará el modelo normalizado de solicitud así como las instrucciones para su cumplimentación y que estará disponible también en la página web del Ministerio de Justicia.

Disposición transitoria única. *Concurrencia de procedimientos.*

Quienes por cumplir los requisitos previstos en la presente ley entren dentro del ámbito subjetivo de aplicación de la misma y, con anterioridad a su entrada en vigor, hayan solicitado la concesión de la nacionalidad española por carta de naturaleza a través del procedimiento ordinario e individualizado sin haber recibido notificación de la correspondiente resolución, podrán optar por la continuación de la tramitación de su expediente de acuerdo con el procedimiento que se aprueba mediante esta ley, en cuyo caso deberán solicitarlo expresamente y aportar la documentación que se requiera mediante la orden prevista en el artículo 2.

En tal supuesto la tramitación del correspondiente expediente de nacionalidad por carta de naturaleza ya incoado continuará su tramitación con arreglo a las previsiones sustantivas y procedimentales contenidas en esta ley.

Disposición final primera. *Modificación del Código Civil.*

El artículo 23 del Código Civil queda redactado de la siguiente forma:

«Artículo 23

Son requisitos comunes para la validez de la adquisición de la nacionalidad española por opción, carta de naturaleza o residencia:

- a) Que el mayor de catorce años y capaz para prestar una declaración por sí jure o prometa fidelidad al Rey y obediencia a la Constitución y a las Leyes.
- b) Que la misma persona declare que renuncia a su anterior nacionalidad. Quedan a salvo de este requisito los naturales de países mencionados en el apartado 1 del artículo 24 y los sefardíes.
- c) Que la adquisición se inscriba en el Registro Civil español.»

Disposición final segunda. *Habilitación*

Se faculta al Ministro de Justicia para dictar las disposiciones que sean necesarias para la ejecución de lo establecido en esta ley.

Disposición final tercera. *Título competencial.*

La presente ley se dicta, en cuanto a los artículos 1 y 2 al amparo del artículo 149.1.2ª, en lo relativo a “nacionalidad”, y 8ª en lo relativo a “ordenación de los registros e instrumentos públicos” y su disposición final primera al amparo del artículo 149.1. 8ª, en lo relativo a la legislación civil, de la Constitución Española.

Disposición final cuarta. *Entrada en vigor.*

La presente ley entrará en vigor el día siguiente al de su publicación en el «Boletín Oficial del Estado».

ELÉVESE AL CONSEJO DE MINISTROS
Madrid, 7 de febrero de 2014

MINISTERIO
DE JUSTICIA

GABINETE DE COMUNICACIÓN

Nota de prensa

Consejo de Ministros

El Gobierno modifica el Código Civil para conceder la nacionalidad española a los que acrediten la condición de sefardí

- El Anteproyecto de Ley aprobado hoy reforma el artículo 23 para agilizar la doble nacionalización, ya que podrán mantener la del país de origen

07 de febrero de 2014.- El Consejo de Ministros, a propuesta del ministro de Justicia, Alberto Ruiz-Gallardón, y del ministro de Asuntos Exteriores y Cooperación, José Manuel García-Margallo, ha aprobado hoy un Anteproyecto de Ley por el que se modifica el artículo 23 del Código Civil para conseguir la agilización de la concesión de nacionalidad por carta de naturaleza a los ciudadanos sefardíes que lo deseen. La reforma permitirá la doble nacionalidad, es decir, que los nuevos españoles conserven también la que tenían con anterioridad, como ocurre con algunos países como los iberoamericanos.

En la actualidad, los ciudadanos sefardíes pueden adquirir la nacionalidad española por dos vías: después de llevar dos años residiendo en España (como los nacionales de Iberoamérica, Portugal y Filipinas) o por carta de naturaleza. Sin embargo, esta segunda vía, al tratarse de un acuerdo del Consejo de Ministros en el que se valoran las excepcionales circunstancias de su vinculación con España, quedaba al arbitrio de los respectivos gobiernos.

Mediante el presente Anteproyecto se establece que esas circunstancias excepcionales concurren de por sí en aquellos ciudadanos extranjeros sefardíes que prueben dicha condición y su especial vinculación con nuestro país, aun cuando no tengan residencia legal en España, cualquiera que sea su ideología, religión o creencias.

CORREO ELECTRÓNICO
prensa@mjusticia.es

Esta información puede ser usada en parte o en su integridad sin necesidad de citar fuentes

SAN BERNARDO, 45
28071 - MADRID
TEL: 91 390 22 47
FAX: 91 390 22 44

Página 1 de 4

www.mjusticia.gob.es | <http://twitter.com/justiciagob>

La condición de sefardíes y la especial vinculación con España serán certificadas por el encargado del Registro Civil del domicilio del interesado, bien en España o en el consular correspondiente y se acreditará por una serie de medios de prueba valorados en su conjunto.

Entre esas pruebas se admite la presentación de un certificado expedido por la secretaría general de la Federación de Comunidades Judías de España acreditativo de la pertenencia del interesado a la comunidad judía sefardí, o la aportación de un certificado de la autoridad rabínica competente, reconocida legalmente en el país de residencia habitual del solicitante, u otra documentación que éste pudiera considerar conveniente a estos efectos.

También se consideran válidos aspectos como los apellidos que ostente el interesado, su idioma familiar u otros indicios que demuestren la pertenencia a tal comunidad cultural.

Igualmente, será admisible la justificación de la inclusión, o descendencia directa de persona incluida en las listas de familias sefardíes protegidas por España a que hace referencia el Decreto-ley de 29 de diciembre de 1948, o en cualquier otra lista análoga. Se incluyen también aquellos que obtuvieron su naturalización por la vía especial del Real Decreto de 20 de diciembre de 1924. También será aceptada la justificación de vinculación o parentesco colateral del solicitante con personas o familias mencionadas en esos apartados.

En caso de presentarse la solicitud ante el encargado del Registro Civil Consular del domicilio del interesado, aquel tendrá en cuenta cualquier signo de pertenencia del solicitante a la comunidad española de su demarcación.

De cualquier forma, los interesados deberán formalizar su solicitud en un plazo no superior a los dos años desde la entrada en vigor de la ley, que podrá ser prorrogado hasta un año más si así lo determina un acuerdo del Consejo de Ministros.

En cuanto al procedimiento de solicitud, se establecerá un modelo normalizado por parte del Ministerio de Justicia, para su presentación por escrito, siendo precisa su ratificación presencial ante el encargado del Registro Civil municipal o consular correspondiente.

El interesado deberá aportar la documentación necesaria para la tramitación del expediente y cuanto considere necesario para acreditar su especial vinculación con la cultura y las costumbres españolas. En este

sentido, se tendrán en cuenta de manera especial los estudios cursados y las actividades benéficas o sociales realizadas.

Igualmente, la Dirección General de los Registros y del Notariado podrá recabar informes que corroboren la veracidad de las condiciones aportadas de instituciones como la autoridad rabínica competente y la comunidad judía de origen, así como de los organismos que puedan acreditar la ausencia de antecedentes penales del interesado.

Por otra parte, la reforma establece que estas mismas personas podrán conservar su nacionalidad de origen, aunque se trate de países con los que hasta ahora no existía esta posibilidad.

El texto incluye una única disposición transitoria, por la que los sefardíes que hubieran solicitado la nacionalidad española con anterioridad a esta reforma legislativa y aún no se hubiera resuelto podrán continuar la tramitación de su expediente con el procedimiento que se aprueba mediante esta ley, en cuyo caso deberán solicitarlo expresamente y aportar la documentación necesaria para ello.

El Anteproyecto aprobado hoy destaca los especiales vínculos de la comunidad sefardí con España desde su expulsión en 1492 y que han quedado simbolizados en las llaves que muchos de ellos conservan de sus hogares en Sefarad (España en lengua hebrea). Han mantenido intacta su cultura, sus costumbres y el idioma, pese al tiempo transcurrido.

Además, destacan sus aportaciones a la literatura y al Derecho, como prueban las *Partidas* del rey Alfonso X, *el Sabio*, escritas en gran parte por sefardíes en el castillo de Monteagudo, Murcia, así como la contribución de esta comunidad al descubrimiento de América.

La memoria y fidelidad de estos “españoles sin patria” les hizo en 1990 merecedores del Premio Príncipe de Asturias de la Concordia. Pero no fue este el primer ejemplo de la existencia en España de una corriente de opinión favorable a los sefardíes. Ya en tiempos de Isabel II se les permitió poseer cementerios propios y abrir sinagogas.

Siendo ministro de Estado Fernando de los Ríos se estudió concedérsela a los sefardíes de Marruecos, aunque finalmente se frustró el proyecto. En 1886 por impulso de Práxedes Mateo Sagasta y en 1900, del senador Ángel Pulido, se inició un acercamiento a los sefardíes que culminó en la autorización para abrir sinagogas, la fundación de la Alianza Hispano-Hebrea en Madrid (1910) y la constitución de la Casa Universal de los Sefardíes en 1920.

CORREO ELECTRÓNICO
prensa@mjusticia.es

Página 3 de 4

Esta información puede ser usada en parte o en su integridad sin necesidad de citar fuentes

www.mjusticia.gob.es

SAN BERNARDO, 45
28071 - MADRID
TEL: 91 390 22 47
FAX: 91 390 22 44

En 1924 se aprobó un Real Decreto destinado a conceder la nacionalidad a los "antiguos protegidos españoles o descendientes de estos, y en general individuos pertenecientes a familias de origen español", en el que no se nombra expresamente a los sefardíes, pero que permitió en la Segunda Guerra Mundial salvar a muchos de la cámara de gas gracias a la misión humanitaria que realizaron diplomáticos españoles como Ángel Sanz Briz en Budapest, Sebastián de Romero Radigales en Atenas, Bernardo Rolland de Miotta en París, Julio Palencia en Sofía, Javier Martínez de Bedoya en Lisboa, José Rojas en Bucarest o Eduardo Propper de Callejon en Burdeos.

CORREO ELECTRÓNICO
prensa@mjusticia.es

Página 4 de 4

Esta información puede ser usada en parte o en su integridad sin necesidad de citar fuentes

www.mjusticia.gob.es

SAN BERNARDO, 45
28071 - MADRID
TEL: 91 390 22 47
FAX: 91 390 22 44

BIBLIOGRAFÍA

ALCALÀ, ÀNGEL (Ed.): *Judíos, sefardites, conversos: la expulsión de 1492 y sus consecuencias: ponències del Congreso Internacional celebrado en Nueva York en noviembre de 1992*. Àmbito. Valladolid, 1995. Pgs 654

BADA ELIAN, JOAN: L'expulsió dels Jueus, 1492, en: *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm XX p. 51-68. Barcelona, 2008

BAER, YITZHAK: *Historia de los judíos en la España cristiana*. Riopiedras. Barcelona, 1998. Pgs 946

BEL BRAVO, MA. ANTONIA: *Sefarad. Los judíos de España*. Sílex. Madrid, 2006. Pgs 430

BERTHELOT, MARTINE: *Cien años de presencia judía en la españa contemporánea*. KFM Editorial. Barcelona, 1995

BESSO, HENRY: Los sefardíes: españoles sin patria y su llengua. En: *Nueva revista de filología hispànica* núm. 2. El Colegio de México, 1981

BOOR, J: *Masoneria*. Madrid, 1952.

Consultable en: www.generalisimofranco.com

DELMEUAU, JEAN: *El Miedo en occidente: siglos XIV-XVIII: una ciudad sitiada*. Taurus. Madrid, 1989. 655 pg

DÍAZ MÁS, PALOMA: *Los sefardíes: historia, lengua y cultura*. Riopiedras. Barcelona, 1993. Pgs 192

LISBONA, J. ANTONIO: *Retorno a Sefarad, la política de España hacia sus judíos en el siglo XX*. Riopiedras edicionaes. Barcelona, 1993. Pgs 396

MOLAS RIBALTA, PERE: *La burguesía mercantil en la España del Antiguo Régimen*. Cátedra, Madrid: 1985. Pgs 260

MUNIESA, BERNAT: *Dictadura y transición. La España Lampedusiana*. Volumen I: La dictadura franquista. 1939-1975. Publicacions i edicions Universitat de Barcelona. Barcelona, 2005.

PÉREZ, JOSEPH: *Historia de una tragedia: la expulsión de los judíos de España*. Crítica. Barcelona, 2001. Pgs 174

PÉREZ, JOSEPH: *Los Judíos en España*. Marcial Pons. Madrid, 2005. Pgs 345

PRADOS GARCÍA, CELIA: *La expulsión de los judíos y el retorno de los sefardíes como nacionales españoles un Análisis histórico-jurídico*. En: F. J. García Castaño y N. Kressova. (Coords.) *Actos del I Congreso Internacional sobre Migraciones en Andalucía*. Instituto de Migraciones. Granada: 2011, pgs. 2119-2126

ROMEU FARRÉ, PILAR: *Guía Bibliográfica de memorias sefardíes*. Tirocinio. Barcelona, 2012. Pg 123

ROMEU FARRÉ, PILAR: *Sefarad ¿la “patria” de los sefardíes?* En: *Sefarad*, vol. 71. Barcelona, 2011. P. 95-130

TRÍAS SAGNIER, JORGE: *Los Judíos sefardíes y la patria española*, en: *Cuadernos de pensamiento político*. Fundación para el análisis y los estudios sociales. Toledo: 2011

PÀGINES WEB CONSULTADES

Centro Sefarad Israel. Un puente entre España y el mundo judío

www.casasefarad-israel.es

Federació de Comunitats Jueves Espanyoles

www.fcje.org

iGENEA. Descubre tu historia

www.igenea.com

Jewish Encyclopedia

www.jewishencyclopedia.com

Judaica Europea. Web amb contingut documental sobre els jueus europeus

www.judaica-europeana.eu

Ministeri de Justícia, govern d'Espanya

www.mjusticia.gob.es

Notícies Jurídicas. Web amb la legislació espanyola, vigent i antiga

www.noticias.juridicas.com

Radio y Televisión Española. Programa Shalomon

www.rtve.es/alacarta/videos/shalom/

Sefarad. Revista CSIC

www.sefarad.revistas.csic.es/index.php/sefarad

Tarbut Sefarad. Red de cultura judía de España

www.tarbutsefarad.com